

K R O N I J K

uit het Klooster Maria-Wijngaard te Weert.

1442--1587.

In de Congregatie van Windesheim bestond van oudsher het gebruik van geschiedkundige aantekeningen te houden. Een der kloosterlingen was er met de taak belast, om alle wetenswaardige gebeurtenissen, zoo binnen als buiten het klooster geschied, naar de volgorde des tijds op te teekenen in een daartoe bestemd memorie-boek. Aan de zorgzaamheid van eene dier nonnen heeft ook deze kronijk haar ontstaan te danken.

Onderscheidene soortgelijke geschiedschriften uit de kloosters onzer omstreken hebben bereids het licht gezien. De Wel Eerw. Heer W. Everts, directeur der scholen te Rolduc, gaf, voor een tiental jaren, de kronijk uit, getiteld: *Oorkonde van de stichting des kloosters Jerusalem te Venrây (1422—1527)* (1). De Wel Eerw. Heer Jos. Habets leverde: *Drie chronijkjes van St. Agneten-klooster te Maeseyk (1430—1589)* (2) alsmede een *Memorie-boek van het klooster van den H. Hieronymus te Roermond (1438—1561)* (3). Deze drie kloosters volgden den Regel van den H. Augustinus naar aanleiding der statuten van Windesheim. De twee eerste waren door vrouwen, het laatste door mannen bevolkt.

(1) De Dietsche Warande, jaargang 1864.

(2) Publications historiques et archéologiques du Limbourg, tom VI pag. 283.

(3) Ibidem tom IX pag. 311.

Het klooster Maria-Wijngaard, ook wel dat der *Witte Nonnen* genoemd — waarin deze kronijk werd opgesteld — lag te Weert in de Maasstraat en strekte zijn erf tot aan de Schoolstraat uit. Ziehier zijner oorsprong. Drie jonge dochters uit Weert, afkeerig van het gewoel der wereld, hadden het besluit opgevat om samen te gaan wonen, ten einde God in de afzondering vrijer te kunnen dienen; al spoedig sloten onderscheidene andere dochters, door denzelfden geest van godsvrucht beziel, zich bij haar aan en vormden met haar eene geestelijke vereeniging. Hare huis-kapel werd in 1442, door den Luikschen wij-bisschop Dionysius Stephani, plechtig ingezegend. Aanvankelijk volgden deze nonnen den Regel van den H. Franciscus, doch gingen reeds in 1450 over tot de orde van den H. Augustinus en traden in verbinding met de Congregatie van Windesheim (1). Haar levensregel was over het algemeen niet zeer streng; het kloosterslot bestond aanvankelijk bij haar niet; de zusters zongen dagelijks de kerkelijke getijden in koor, naar de wijze der kanunniken, en brachten een aanzienlijk gedeelte van den dag in handen-arbeid door. Eenigen hielden zich onledig met tuin- en veldbouw; de meesten echter voorzagen in haar dagelijksch onderhoud door het spinnen en weven van vlas en wol. Eene spin- en weefkamer strekte haar tot gemeenschappelijke werkplaats, terwijl uitgestrekte bleekerijen haar ten dienste stonden om de garens en weefsels te zuiveren.

(1) Over deze Congregatie, zie J. C. VAN SLEE. *De Kloostervereeniging van Windesheim, eene kerkhistorische studie*. Leiden 1874 in 8° bladz. 35. Volgens onze bescheiden meening zullen de kloosters van Weert en Maeseyk wel aan de visitatie der Congregatie van Windesheim onderworpen zijn geweest, en ook de voorrechten dier vereeniging genoten hebben, maar geen eigenlijk lidmaat daarvan geweest zijn, uithoofde dat Paus Eugenius IV, den 8 November 1436, eene bul had uitgevaardigd, waarin hij verbood, dat voortaan geen nonnenklooster meer in die Congregatie mocht opgenomen worden.

Zulke kloosters hadden alzoo, ook op het gebied der nijverheid, hunne waarde, vooral in eenen tijd, waarop de kleedingstukken en het pellegoed zeer duur en moeilijk te vervaardigen waren.

In 1507 trad de gravin Emilia zuster van Gerard, graaf van Horne, in het klooster; zij sleet daar hare dagen in stillen eenvoud, en overleed er den 2 October 1562.

In 1525 werd de huiskapel door eene nieuwe kerk vervangen. Jacob, graaf van Horne, bijgestaan door Petrus van Brussel, biechtvader, en Maria Van Byse, priorin des kloosters, legde den eersten steen van het nieuwe Godshuis; het werd ingewijd door Gedeon van der Gracht, wij-bisschop van Luik den 22 April 1539. Later, in 1570, is dezelfde kerk andermaal ingezegend geworden, door Lindanus, bisschop van Roermond; omdat er vele geuzen in begraven waren geworden.

Tijdens de beeldstormerij en de overheersching der geuzen te Weert, had het klooster Maria-Wijngaard, dank zij der bemoeiingen van eenige goedgezinde burgers, betrekkelijk weinig te lijden. Toen in den namiddag van den 29 Augustus 1566, de beeldstormers, afgemat door hunne verwoestingen in kerken en kloosters der stad aangericht, in eene kroeg aan het slempen waren, wisten een paar burgers zich bij hen te voegen en trachtten hen te bewegen, om het klooster der nonnen niet bij nacht te overvallen; zij zelve boden zich aan, om hen onmiddellijk derwaarts te geleiden. De meeste dier woestaards verkozen hunne slemppartij voort te zetten; eenigen evenwel lieten zich overhalen. Deze begaven zich naar het klooster doch bepaalden zich daar bij het stuk slaan van enkele beelden. Middelerwijl werd de mare in de stad verspreid, dat ook in het klooster der Witte Nonnen alles vernield was. Door dezen kunstgreep, gelukte het groote schade

aan het klooster en veel leed aan de nonnen te besparen, die, zooals de kronijk meldt, veel minder dan andere ordensleden gekweld zijn geworden.

Na verloop van tijd werd ook het kloosterslot bij de nonnen ingevoerd. Deze belastten zich nu tevens met de opleiding der jeugd en het onderricht in vrouwelijke handwerken.

Hoe groot de bevolking van haar klooster was in 1741, leert ons de volgende opgave. Den 19 October van dat jaar telde men er drie en dertig leden. Deze waren :

Koorzusters. »Suster Gertrudis Constantia Smeulenaers, priorinne, oud 54 jaren, professie 31 jaren. Sr Maria Cecilia van Sittert, subpriorinne, oud 74 jaren, geprofest 51. Sr Joanna Van der Aa, oud 70 jaren, geprofest 48. Sr Joanna Theresia Van den Heuvel, meesteres der novitiën en costerse, oud 65 jaren, geprofest 45. Sr Anna Theresia Rasiart, oud 66 jaren, geprofest 41. Sr Joanna Catharina Rycken, procuratesse, oud 62 jaren, geprofest 37. Sr Joanna Maria Visschers, oud 59 jaren, geprofest 37. Sr Joanna Maria Christina Damers, oud 58 jaren, geprofest 37. Sr Theresia Philippina De St. Amand, oud 58 jaren, geprofest 35. Sr Maria Anna Bollen, mede-costerse, oud 58 jaren, geprofest 35. Sr Catharina Clara Eymberts, oud 55 jaren, geprofest 33. Sr Gertrudis Clefas, canterse en vestiaria, oud 53 jaren, geprofest 32. Sr Dymphna Catharina Boot, oud 52 jaren, geprofest 32. Sr Maria Elisabeth Nalaet, oud 49 jaren, geprofest 27. Sr Maria Gertrudis Stals, siekenmeesterse, oud 43 jaren, geprofest 23. Sr Anna Maria Gerardina Nelissen, meesteres der fransche school, oud 42 jaren, geprofest 21. Sr Anna Karis, dispensierse, oud 43 jaren, geprofest 21. Sr Jacomijn Monica Van Os, oud 41 jaren, geprofest 13. Sr Joanna Margaretha Constantia de Launay, portieres, oud 35 jaren,

geprofest 6. Sr Joanna Maria van Overbeek, oud 35 jaren, geprofest 6. Sr Joanna Maria Nelissen, oud 22 jaren, geprofest 3.”

Leekexusters. »Maria Van Mostert, oud 76 jaren, geprofest 50. Elisabeth Joris, oud 66 jaren, geprofest 45. Joanna Deckers, oud 62 jaren, geprofest 36. Joanna Vestjens, oud 52 jaren, geprofest 32. Catharina Hendrix, oud 35 jaren, geprofest 15. Maria Agnes Luis, oud 37 jaren, geprofest 11. Maria Martina Pitten, oud 31 jaren, geprofest 9. Agatha Pitten, oud 34 jaren, geprofest 7.”

Novicen. »Aldegonda Van Win. Gertruij Vaessen. Joanna Hendrix en Maria Catharina Blankers.”

Tijdens de regeering van Joseph II in 1784 werd het klooster Maria-Wijngaard door het keizerlijk gouvernement met opheffing bedreigd, doch, dank zij der houding der Weerter burgerij, mocht het ongedeerd blijven voortbestaan totdat het eindelijk, bij den inval der Franschen, in 1794, tot een zelfde lot veroordeeld werd, waardoor zoo vele godsdienstige stichtingen zijn ten gronde gegaan.

In 1797 werden de nonnen heén gezonden en hare bezittingen het eigendom van de Fransche Republiek verklaard. Den 15 September 1803 werd het klooster voor de som van 8200 franken verkocht en in 1836 stortte de kerk in puin onder de slagen van moker en hamer. Eindelijk zijn de nog overblijvende gebouwen met het aangrenzend terrein, in 1843, door de Brigittinessen van Uden aangekocht en, den 4. December van datzelfde jaar, door de Eerw. Overste Bernardina Randhaxe met drie zusters betrokken geworden. Zoover de geschiedenis van het klooster der Witte Nonnen.

Wat nu de schrijfster onzer kronijk betreft, uit den inhoud harer aantekeningen blijkt: dat zij *Maria Luyten* heette, kloosterzuster was in Maria-Wijngaard en dat haar

vader, Jacob Luyten, die gelijk zij een Weertenaar schijnt geweest te zijn, aldaar in 1568 aan de pest overleed.

Hare oudste verhalen heeft zij ongetwijfeld óf uit vroegere oorkonden des kloosters óf uit den mond van bejaarde lieden overgenomen; van de feiten, die sedert het jaar 1562, of wellicht nog vroeger, plaats grepen, is zij zelve of oog- of oorgetuige geweest en kon ze uit dien hoofde met veel nauwkeurigheid te boek stellen.

De bescheiden, die de kloosterzuster over Philippus van Montmorency, graaf van Horne, diens familie, hof en huishouding te Weert mededeelt, zijn voor de geschiedenis merkwaardig. Van niet minder belang zijn hare aantekeningen over de pogingen, welke de hervormers en beeldstormers hebben aangewend, om in de hoofdplaats van het voormalig graafschap Horne en hare omstreken, vasten voet te krijgen.

Zuster Maria Luyten begint hare kronijk met den 12 October 1442, dag waarop de eerste kloosterkapel werd ingewijd, en eindigt ze hoogstwaarschijnlijk met het jaar 1570; althans de aantekeningen op het jaar 1587, die het geschiedschrift sluiten, hebben geene betrekking met den overigen inhoud en zijn vermoedelijk door eene vreemde hand daaraan toegevoegd. Hare schrijfwijze verraadt niet alleen den Limburgschen tongval maar zelfs den spreektrant harer vaderstad.

Afschriften der kronijk, of althans uittreksels daarvan, zijn nog heden ten dage in Weert en omstreken niet onbekend. Ook de beroemde pastoor van Helden, Joannes Knippenbergh, heeft zijn verhaal van de beeldstormerij te Weert uit dit geschiedschrift getrokken (1).

Ons echter is het niet gelukt het oorspronkelijk hand-

(1) Vergelijk KNIPPENBERGH. Hist. Ecclesiae Ducatus Gelriae blad 180.

schrift der kronijk op te speuren; wat wij hier in het licht geven is dus slechts een afschrift, dat met een ander — in bezit van den Wel Eerw. Heer Jos. Habets — vergeleken en daaraan getoetst is geworden.

Ten slotte zij hier nog bijgevoegd, dat tot nader begrip der feiten, in deze kronijk vermeld, meerdere ophelderingen te vinden zijn: in de *Chronijk van Roermond door Jan van Rijckenroy* (1); in de *Chronijk van St. Agnetenklooster te Maeseyk*; (2) in eene verhandeling over: *Het Graafschap Horne als leen van Curingen*, (3) alsmede in een opstel genaamd: *Een vijftal stukken betrekkelijk de Hervorming te Weert, (1583—1584)* dat deze kronijk onmiddelijk volgt en geleverd wordt door den Wel Eerw. Heer Jos. Habets, aan wiens ervarenheid en vriendschap wij de meeste inlichtingen omtrent de kronijk uit Maria-Wijngaard te Weert verschuldigd zijn. Hem zij daarvoor bij deze onzen oprechten dank betuigd.

Roermond 14 Mei 1875.

CH. CREAMERS.

-
- (1) Publications historiques et archéologiques du Limbourg tom X pag. 97.
(2) Jos. HABETS. Publ. hist. et archéol. du Limbourg tom VI pag. 283.
(3) Jos. HABETS. Publ. hist. et archéol. du Limbourg tom VIII pag. 48.

Kronijk uit het klooster Maria-Wijngaard te Weert 1442—1587.

- 1442 In den jaere ons Heeren 1442, den derden dag na S^e Dionijs, waert der suster Capelle gewijd, als van den heer Dionijs van ons genedigen heer en bisschop wegen van Ludick (1).
- 1450 In 't vijftigste jaer daernae so heeft die bisschop die susteren besloten en gewijdt in Augustinus-orden, mer daer bleef, er sommige in Franciscus-orden.
- 1502 In 't jaer 1502, van Gods gratiën bisschop zijnde tot Ludik heer Jan van Horn, en heer Jan Cirenensis wiebischop doe zijnde, ende heeft ons gegeven den Roemschen aflaet van alle sonden (2).
- In 't jaer ons Heeren 1502 tot Weert in 't klooster is geweest een religieus pater, die zijn gulden misse gezongen heeft op S^e Paulus-bekeering dag, een groot meester geworden zijnde, tot sijne 22de jaeren tot Endhoven gekomen zijnde, en is geheiten meester Paulus van Someren in 't Clooster op die Hage, een ootmoedige Jonge, op St^e Paulus-dag zijn professie gedaen, in goeder conversatie wandelende waert prior, ende tot onsent pater zijnde, heeft ons wel geregeert in groote vrede, als die borgers van Weert hem wel betuygden ende bewesen in zijn gulde misse; hij is bij ons gestorven en begraven 1503 op St^e Franciscus-dag.

(1) Over den Luikschen wij-bisschop Dionysius Stephani vergelijk Jos. HABETS, *Geschiedenis van het bisdom Roermond*, 1, p. 244.

(2) Jan Bourgeois de Monte was bisschop van Cirenen en wij-bisschop van Luik. Zie ibid. p. 245.

Onsen Pater heer Joannes van Geldrop is gestorven 1506 in Julio; onse eerweerdige mater, die eerst mater van dezer orden ende die weerde mater van dat Clooster heeft gestaen, is gestorven 1513, 26 decemb. Overlede ons Pater heer Wilm Gompaerts op St^e Gregorius dag in anno 1518.

1524 Anno 1524 die sweedt ziekte.

1525 In 't jaer 1525 op st^e josephs-dagh weerd den eersten steen gelagt van onsen heer Jacobus van Horn in 't fondament van de kerke. Die kerk is gewijd 1539. 22 april, in de tegenwoordigheijt van ons genedige heer Jan, greve van Horne.

1542 Anno 1542 weerden gehaald twee susteren, van den commissaris en prior van *Hagen*, broeder Willem Dikhier en den procurator Rutger van der Stegen, en wierden gevoert naer *Sueterbeek* in 't klooster, waer zij eerlijk en wael ontfangen weerden en mater gemaekt, daer zij in woonden onder half jaer in groot perikel van de Ruijters en van de Gelderaers, die tweemaal roofden en branden (1).

1547 Anno 1547 zijn 4 broeders ontboden uit het klooster van Endhoven tot Loven, den supprior, den procurator en twee andere broeders; mer broeder Henrik liep uijt sijn klooster wech; die prior Wilm Dikhier sat metten broeders op ten wagen en leverdense tot Loven den doctours. Godt weet alle dink. Die broeders wierden in die drie verscheide kloosters gedaen. Broeder Henrik, die wechgelopen was, kwam van zelf weder in sijn klooster en

(1) Mariënbage of Sancta Maria in Dumo, bij Eindhoven. Dit mannenklooster der congregatie van Windesheim werd in 1636 naar Weert overgeplaatst. Het vrouwenklooster Zoeterbeek lag te Nunen, bij Helmond. Zie COPPENS, *Het bisdom 's Bosch*, III, p. 188.

gink in den kerker. Doe is hij ook tot Loven ontboden, en is in suppriors stede gedaen in 't klooster buiten Loven, ende die supprior afgezet zijnde is wederom op die *Hage* in zijn klooster; daer nae kwam die procurator van Loven weder op die *Hage* seer verandert sijnde. Godt betert.

Den commissaris van Luijk quam in den advent te *Weert* te ondersoeken den pastoor en nog meer andere luijden om die luterijen wil.

Vrouw Anna van *Hoern* legde een groote misdaed sonder reden op *Nederweert*, vangende de eene nae den anderen, sij moesten hen selven uijtlossen, het was al om geld gedaen; en als zij ze niet alle konde krijgen, — waer door veele niet in twee maenden op haer bedde en sliepen, want zij wierden 'snagts gesocht — soo ginck den schoutet met meer anderen op den kersnagt ter middernagt tot *Nederweert* inde kerken, sloegen alle de glase vensters uijt en lieten niet een alik, en klom men daer door met leijderen in die kerk, en schooten vuur in den tooren, en vingenter drie mans en gaven den Capellaen veel schamperwoorden, die de gevangen vertrooste. Men heeft er geen misse gedaen in XIV dagen; al het volk van *Nederweert* daer zij op vielen kwamen op 't slot en gaven hen gevangen en moesten alsoo veel geld geven aen vrouw Anna als zij wilde.

1548 In 't einde van den jaere 1548 was omtrent S. Merten dat groot Concilie van den k. Majesteijt tot Ludik gehalden, (1) daer onsen pastoor beklaegt zijnde wierd afgezet, dat groot schade was, want hij so koste-

(1) Over deze merkwaardige Synode vergelijk Jos. HABETS, *Geschiedenis van het bisdom Roermond*, I, p. 461.

lijken predikant was in 't woord Godts , dat doe vervolgd wierd.

1551 In 't jaer 1551 kwam die wiebischop tot Venlo en Ruermonde metten doctours en met veel knegten, om die herdoopte te corrigeeren die se afgingen en penitentie wilden doen ; mer die se niet afgingen wierden gebrandt , die fonteijnen bij hen hadden wierden gegeesselt (1).

Onsen jonkheer had so gespeelt en versat , dat hij uijtten landen van Hoern en dat Maesland mede heijschede, binnen 10 uren 4000 gulden.

1554 Anno 1554 den tweeden nagt nae jaersdag so heeft *Endhoven* gebrant. Op Schotelgoensdag is so groote erdbeving geschied, met soo grooten gerucht en geruijsch, duerende wael een half vierdel uurs. Wij dagten anders niet alste versinken (2).

1555 Te Weert is groote confusie geschiet, dat die sommige, die niet veel te verliezen hadden, hebben die wapens en zegels der stad uijtgeprint en selven aen haer laeken gehangen. Daerom dat een vrouw eenen quaden eed heeft gedaen , moest in haer hembde in die processie gaen.

1557 Int jaer 1557 is noijt soo dueren tijd geweest, sood dat veel luijden stierven van honger en gebrek ; sij aeten persvleesch ; die vader hoorde vijf kinders krijten van honger, hij sloeg er twee van doot ; veele verhingen sich (3).

(1) Wij-bisschop van Luik was destijds Gedeon van der Gracht , Jos. HABETS , o. c. p. 246.

(2) Eene copie onzer Chronijk in bezit van den WelEerw. Heer Habets heeft asschelwoensdag — in plaats van schotelgoensdag.

(3) Over het duur jaar 1557 raadplege men de *Historische beschryving van dure tijden en hongersnooden*. Amsterdam 1741 , p. 87.

- 1558 Anno 1558 was de pest hier; in hoijsmaend stierven op twee daegen 40 menschen en veel kinderen; sij hadden een groote kuil gemaekt daer men se inbragt sonder kisten en met kist.
- 1559 In 't jaer 1559 was tot Weert eenen pastoor, die drij uuren lang predikte mer geen misse en dede, soo dat 't volk in groote dwaling en tweedragt kwam, die gebooij Godts of godsdienst niet en achte. Dese klagt is totten bisschop van Ludik gekomen en soo sijn, Vrijdag voor beloken pinxteren, van Ludik gekomen 7 groote mannen van bishops wegen, ondersoekende onsen pastoor die weggedaen wierd, en daernaes is den voorigen pastoor wedergekomen.
- 1560 Anno 1560 op den 22 meij is onsen Edelen Grave van Horne, heer Philippus, naer Vranckrijck en Spagnien getrocken; in 't selve jaer heeft sijn suster, vrouw Leonora, getrouwt haeren anderen man, op den 19 november, den Jongen heer van Hooghstraeten, in tegenwoordigheyt van heer Robertus bisschop van Luyck.
- 1561 Anno 1561 quam op kersavont onsen Edelen heer Philippus uyt Spagnien tot Weert.
- 1562 Anno 1562 heeft heer Philippus, suster, vrouw Maria, den 9 dach Junij, getrouwt haeren anderen man, den heer van Mansvelt; daer seer veel volk vergaedert was op haer bruyloft soo hertogen als graven ende groote landtsheeren ende veel edelmans ende ander gemeyne lieden uyt allen landen, om een steekspeel datter gehouden weert, hetwelcke men des anderen daeghs nae de bruyloft speelden in de stad op den gemeijnen merckt met seer groot gevecht, beginnende smiddaghs ten 12 uuren, duerende tot savonts 9 uuren. Dit duerde drij daegen lanck al op den selven tijt, soo dat sij malkander soo vrees-

selijck sloegen dat haer ligchaemen soo blauw waeren, recht alsof sij in eenen strijdt of gevecht van oorlogh hadden geweest, soo dat veele lieden seijden, dattet in corte jaeren soo wel kost geschieden in ongenoeghten als dit gedaen weert in genoeghten; dat vreesden sij seer. Den Heer laet het ons ten besten comen en goede vergaen.

Anno 1562 den tweeden nagt in october is gestorven die Edele Gravinne ende dochter van den Lande, onse Eerweerdige suster Emilia van Horn, die bij ons in het Godts-huijs Maria-Wijngaert gewoont heeft vijf en vijftigh iaeren in alder ootmoedigheid vrede ende bermhertigheid.

Anno 1562 was alsulcken natten oogst, dattet volck die vruchten, die ons den Heer verleent had, niet droogh konden krijgen; het regende op dertien martelaeren dagh en voorts regende het alle daegen, uijtgenomen eenen dag, dat het niet regende; dit duerde tot Alderheijligen-dagh toe.

Onse tienden, die wij tot Tongelroij hebben, quam ons half druipende in; soo dat wij die onder schoppen ende luijven en in onsen trans ende op andere plaetsen daer het loght lagh setten wij; maer setten het niet in den berm om het versticken; want hier alom wast veel verstickt, soo dat veele lieden sieck wierden, die van dat broot aten soo lang het coren duerde.

In hetselve iaer is Keijserbosch en Eerkenroij in den naght berooft uijt haere kercke al haer silver en goudt met groot geldt al afgestolen, en die vrouw van Keijserbosch oneerelijck gebrandt; groote dieverije en dootslagh. regneerde overal (1).

(1) Tongelroij een gehucht van Weert. Keizerbosch en Herkenrode twee abdijen de eene nabij Roermond, de andere bij Hasselt.

1563 Anno 1563 den 26 Januarij, 's woensdaghs voor lichtemisse, heeft het hier te Weert, in de langhstraet soo seer en soo veel gebrandt, datter ses groote huijsen teenemael ontstecken waeren, maer het volck leesten soo vroomelijck, dat sij het al uijt blusten, uijtgenomen twee schueren en schoppen en ander kleijn huijserkens die altemael afbranden. Godt heb lof; dat het daermede ophiel. Den 8 november is den serck geleijt op s^r Emilia van Horne graf, doen sij een iaer doot geweest was.

Vier mans bijeen hebben die wolven doot verbluft of gejaeght in den sneeuw, twee hebben zij geten ende twee laeten liggen.

Item daernaer den lesten februarij, des achter noens tusschen 2 en 3 uren, hebben sommige lieden in de stadt en oock te *Nederweert* ende oock een suster in ons clooster een weinigh erdbevinghe gevoelt, soo dat men nauw gewaer weert, dat het aertbevinge was, voorts en hoorde men daer niet meer van tot op den 21 meert; des naghts naer 12 uren isser groote aertbevingh geschiet met seer groot gerucht, butsen, schudden en geruijs; dat duurde wel een half verdel uren. Wij hadden sulcke eijsinge en grouwel, wij daghten anders niet dan te versincken; dit beven duerden voort alle dien naght, en den 22 meert, sijnde witten Donderdagh, den geheelen dagh, dat het aertrijck niet eenen *Ave Maria* lanck sonder groote schocken stil bleef, die het wel tien mael dien dagh had, en besonder des naermiddaghs tusschen 3 en vier uren, doen beeftent wederom gelijk het des naghts gedaen had, doen mejnden wij al te samen dat de werelt soude hebben vergaen. En de sonne wiert desen dagh eens gesien geheel

swart, boven haer hebbende twee sonnen tegen een, seer claer, die haer radiën of straelen tegen malcander schoten al dansende ende schietende, verduystere die ander of derde sonne, die al swart bleef en sagh. Deese aertbevinghe heeft lange daegen en nachten geduert al met schuddingen als men het niet en daght of meynde. Daernaer, den lesten dagh van april tusschen vijf en ses uren des avonds, wast wederom groote aertbevinge, dat het aertrijck op sommige plaetsen open berste en den huysraeth op veel plaetsen van de recken en schapen viel, en die lieden mejnde dat sommige haer huijsen ingevallen souden hebben; ende sommige priesters in Brabant sagen aen den schijn der sonne, dat het aertrijck verschoten was.

In 't selve iaer 1563 in meert of april quamder een pest te *Weert*, hier en daer geheel de stadt door; daer stovender veel van en genaesender oock veel van. Deese pest quam eerst in de beeckstraat bij *Billeken van Horne*, met eenen man die daer in de herbergh was, daer het die dochter van cregh als sy opgeveght hadde daer hij gespouwt hadde, daer sij oock van storf; maer nergens storf het soo seer als in de langhstraet binnen en buijten de poort; want in sommige huijsen stovender wel 9 oft thien of soo veel als er in een huijs was.

Ontrent desen tijt sijnder wederom vier sonnen gesien. Daernaer, den 15 mej op pinxter-dinsdagh tusschen 3 en 4 uren, onder de singende vesper, quam wederom soo groot gedruisch van aertbevingh, soo groot als op witten donderdagh en op mej avond is geweest, soodat wij alle mejnden te vergaen; want

wij meynden dat de kerck op ons booft soude gevallen hebben; het quam altijd met sulcke gerucht, gelijk die suijsen maecken daer die kinders mede speelen; die leijen op de kerck en huijser ende glasevensters en anderen huijsraet clinckten, oft men al in manden onder een geschut hadde; deese aertbevinge duurde dit heele jaer door, soo dat het selden was of den een of den anderen hoordent hier of daer, soo dat het wel scheen eene generale aertbevinge te sijn, immers alom in dese quartieren (1).

1564 Anno 1564 sijnder veel teecken en gesien, groote vlammen viers met groote torens opstijgende in 't Noorden, dat men het overal sien moght met groote verschricktheijt.

Item in 't selve iaer den vijfden september, op eenen Dinsdagh smorgens ten twee uuren, heeft het hier te *Weert* wederom in de langhstraet seer gebrandt, soõ datter wel tien of elf groote huijser afgebrandt sijn, sonder schueren, schoppen, stallingen en seer veel ander kleijn huijserkens, die men niet

(1) In het najaar 1563 berichtte de kardinaal Granvelle aan den koning, dat Oranje, Egmont, Horne, Montigny en Bergen eene samenkomst gehad hadden te Weert; dat hij niet vernomen had wat daar verhandeld was, maar dat de zaak hem verdacht voorkwam. In een lateren brief verwittigde Granvelle hem, dat een boosdoener uit Genua, die door de landvoogdos wegens het plegen van moord uit het land was verbannen, door den graaf van Horne te Weert werd onderhouden, ten einde hem (Granvelle) om het leven te brengen. Hij verzekerde, dat het hem niet vergund was de verwijdering van den moordenaar uit het huls van den graaf te elschen; maar dat hij niet te min zorg zou dragen, dat noch deze noch eenig ander zijn voornemen zou kunnen volvoeren. De koning antwoordde hierop, den 19 Februarij 1564: Ik heb eene bijzondere aandacht geschonken aan 't geen gij vernomen hebt betrekkelijk den Genuees, die te Weert wordt gehouden; dit heeft mij groote bezorgheid gebaard, want ik wensch uw leven te behouden, dat voor mijnen dienst van zoo groot gewicht is. *MOTLEY, Opkomst der Nederl. Republiek* I p. 288, 290 en 300.

lessen konde, want den brandt was zeer groot; wij meijnden dat heel de straet afginck, iae, de geheele stadt, meijnden wij, souden oock afgebrandt hebben. Maer die bermhertigen Heer quam ons te hulp en beschermde ons al te samen; gelooft en gedanckt moet hij sijn. Op den derden dagh en op den 8ten dagh en nacht ginck het vier noogh op daer het gebrandt had; maer sij waecten seer nauw.

1565 Anno 1565 doen wast soo vervaerelijcken harden winter dat men seijde, dat sulcke koude in hondert iaren niet beleeft was. — Item het begonst zeer sterck te vriesen, twee of drij dagen voor St. Thomas 1564, ende het vroor tot naer St Mathijs 1565, dat waeren thien volgende weeken, in welcken tijt het drijmael een weijnigh ontliet, maer dan begonst het wederom al even sterck te vriesen; groote stercke boomen waeren doot gevrosen; men vont bij naer niet eenen nootenboom of hij was bevrozen sommige heel sommige half doot, soo dat sij doen weijnigh vrughten droegen, want sij hadden hun laet verhaelt; groote dicke castanieboomen die waeren tot op den gront bevrozen, soo dat sij al te saemen in dese landen bedorven waeren. Item de Schelde t'Antwerpen was soo sterck bevrozen, dat sij haer tenten daer op sloegen en tournoijden en bedreven groote feest daer op, tot eene gedenckenisse, want sij bevonden dat sulckx in vier hondert iaren niet meer geschiet was. Daer was oock soo grooten sneeuw gevallen, met soo groote geweldige winden, als men wel oijts gehoort of gesien moghte hebben als anno 1564 doen wasser oock grooten sneeuw, daer veel jaemer en lijden in gesien en gehoort wiert.

Item in deesen harden winter, in Januarij, storven

ons seven susteren, dewelcke alle seven een siecte hadden, te weten: eenen steeck in de sijde en soo grooten brandt, dat hun tongen en lippen sagen of die met inckt hadden besmeert geweest; aldus sieck sijnde wilden zij niets eeten, maar riepen al maar om drincken, mits den grooten brandt die sij van binnen hadden; en wij konden den dranck niet onbevrosen halden, al stondt hij neffens het vier, en die groote coude gaf hun geene verlichtingh nogt vercoelinge aan den grooten brandt, die sij hadden. Onsen Eerw. Pater heer Jan van Oosterwijck ginck met het H. Sacrament en H. Olie van bedde tot bedde in het sieckhuys, recht al oft in een gemeijn gasthuys hadde geweest. Den 25 Januarij storf suster Geertrudis van Lijmbeek van den brandt en steeck, en sij was d'eerste doode van deese sieckte; doen s' Geertrudis gebaert stondt, nam s' Yda Gomperts den H. Olie en storf van deselve sieckte, den 28 Januarij; item den 29 Januarij storf s' Jenneken Bruhuijs van deselve sieckte; item 2 februarij storven, binnen 24 uren, vier susteren achter een; eerstelijck suster Anthonia van Heusden, regel-suster; suster Elizabeth Stichs; suster Christina Gomperts was s' Yda Gomperts night; s' Margarita Ketelaers, alle te saemen van deselve sieckte. Dese waren al te samen oude bedaeghde susteren. Dese vier lijcken hadden wij op eenen dagh; drij stonden gebaert op de spincamer tusschen ider pilaer ééne; men begroeffter twee gelijk; als men het eene lijck met processie of clergie gehaelt hadden, gingen wij wederom en haelden d'andere. Onse kneghten moesten die begraven, sulck een weder wast; maer wij waeren daer tegenwoordigh en laesen die begraevinghe, als dat gewoonelijck is, met grooten

druck en rouw. — Eenen meester van medicijnen was alhier op het kasteel, die noemde dese sieckte: *den couden pest*, en hij seide nogh daer bij: dat sij smette; dat wel te gelooven was, want suster Jenneken Bruhuys had bij naer éen iaer int sieckhuijs geweest, en was seer oudt en creegh het noghtans als die siecke susteren daer quaemen, en zij storf daer oock van; en nogh vijf van onse susteren die het cregen, maer dese geneesde daarvan. Dit sijn de naemen dergene die genesen sijn: suster Catharina Pijls, s^r Cornelia Kamerlinckx, — maer dese hadden bruijn — s^r Helena van Parijs, s^r Margaritha Stultiens, s^r Catharina Heijnrijckx — dese was nogh niet gecleet. — Nogh waerender eenige lieden op de huijtenije, die hier werck gecogt hadden, daer een geheel huijsgesin uijt storf, soo wij naermaels hoorde seggen. — Veel menschen storven in dien tijt van coude en gebreck, want het was eenen benauwden diëren tijt; één broot 3 stuiver en somtijts vier st. één pont boter 7 oort of twee stuiver.

Item int selve iaer in Meij isser seer veel overvloedigheijt van water gevallen, soo dat die wateren grooten schaeden gedaen hebben, maar veel meer in die waterlanden. Te *Moers* isser grooten schaden geschiet; veel landt, huijsen en dorpen ingenomen; men sagh die menschen op die huijsen sitten drijvende in 't water, maar sij waeren niet te helpen, sij moesten verdrincken.

Item in Meij wort Jan van Parijs en Jacob Pasteijckens gevangen en te *Worcum* op haer lijf geset, daer sij seven weeken saeten, en het soudt haer hardt gestaen hebben, sonder vrouw Marij, vrouw van *Mansvelt*, dewelcke haer verbadt aan die her-

toginne van Brabant, dewelcke die gevangen overgelevert waeren. Vrouw Maria had een bede aan die hertoginne, want sij waeghde haar lijf met haeren man ende heer haeren outsten soon, Hugo van Salljn, met haere behoude doghter, en voorts alle haere jousfrouwen ende dienaers, die trocken over het water naer Portugael om des coninckx doghter over te brengen, tot eene bruijt voor de hertoginne haeren soon; daerom is sij verhoort en de gevangen sijn vrijgelaeten; vier duijsent gulden wierden aan vrouw Maria van die gevangen geschoncken.

Hier en tusschen wast grooten dieren tijt over alle dingen. Item strackx naer den oogst begonst den dieren tijt; één broot 3 stuijvers, strackx daernaer vier en vijf; voor den advent al ses st.; en dat duerden al gestadigh; somtijts ginckt één oort of negenmanneken af, dan quamt al weder op ses (1):

Den brouwketel is geseth te Peter en Paulus.

Item daeghs voor kersavont quam vrouw Maria te Weert, doen sij uijt Portugal quam, en hat des coninckx doghter overgebraght door veel prijckelen der zee; doen sij daer naer toe reizeden, hadden sij geenen tegenspoet en voeren op 13 dagen over, maer doen sij weder quaemen, waeren sij seven weeken op 't water en leden menighen storm; op St. Lucas dagh meijnden sij allen te verdrincken, sij ontlosten de zeijlen en dreven op Godts geleij en genaede.

1566 Anno 1566 in Januarij braght mijnheer Florus, heer van Montendys sijn bruijt eerst te Weert. Op lichte-

(1) Over deze duurte vgl. GERRIT VAN SPAEN *Gedenkw. geschiedenissen van duure tijden, hongersnooden, pestilencie* enz. Rotterdam 1701 p. 130, en de *Hist. beschrijving* p. 91.

mis-dagh, quaemen sij in ons Clooster en gaf het convent 4 gulden brabb. Desen heer was een soon van vrouw Anna van Horne, vrouwe hier te Weert op 't slot oft casteel (1).

Eén broot kost nogh al 6 st., en het vervolg van allen dingen is vervaerelijck dier; groote aertbevinghen op sommige plaetsen. Eén broot nu 3 st. één oort, somtijds één oort min 3 st., naer advenant datter veel of weijnigh te coop quam.

Item in februarij is in Hollandt groot lijden, iaemer en schaeden van 't water geweest; eenen dijck door gebrocken, die noijts meer doorgebrocken was, veel landt ondergegaen en afgedreven, overmits groote winden en tempeesten.

Item donder en blixem, alsoo dat te *Nimwegen* een kerck van den helsche viere verbrandt is; daer hinck een goude klock in, die in voorige iaeren gevonden was wonderlijck en miraculeus; dese clock is nu versmolten door het helsche vier. Groot aertbevingen op sommige plaetsen. Daer sijn oock veel teekenen gesien in de loght van veel en verscheiden menschen hier te Weert; ten eersten sagh men des naghts tusschen elf en twelf uren in de loght strijdthaer volck, dat sich tegen malkander sette als ten strijde; item een Bourgoignons cruijs; item drij dootkisten en een root sweert; dat is gezien de twee leste daegen van februarij. — In april ginck het broot weder af tot op vier st. en 4 st. en één oort op en af.

Item den 4 mej so quaemen sommige borgers van Weert van *Diest* gegaen en saegen des morgens, omtrent seven uren, seven sonnen bij een, die vier

(1) Florens de Montmorency, heer van Montigny en broeder van Philippus de Montmorency, graaf van Horne. Zie *Publ. etc du Limbourg*. VIII p. 22.

vergingen in 't kort, maer die drij bleven langen tijd staen in de locht, en de maene stont midden tusschen die sonnen stantvastigh sonder verganck.

Anno 1566 item den maend augusto beginnende, soo bestondt den val der heijlige Kercke, 't welck die duijtsche heeren besloten hadden tegen consent des Coninckx van Spagniën; soo hebben overal in desen landen dat meestendeel Godts diensten nedergelegt, besonder in groote steden als: Dornick, Antwerpen, Bosch, Ruremonde, Eijndhoven, Weert, en met den korsten alle heeren, die het besloten en mede gesegelt hadden tegen den Coninck. Die hebbent in hare lande al neder laetén slaen en doen afwerpen als: autaeren, beelden en figueren der passie ons Heeren, van alle sancten en sanctinnen, ornamenten boeken, stoelen, bancken en al wat men tot den Godts dienst plaght te besigen en gebruijcken, met al de lessenaers te samen al in stucken en van een geslaegen. Bovenal dat weerdigh H. Cruijs, die figure ons Zalighmaeckers, seer onweerdelijck vernielt, met roepen en schreeuwen en spottelijcke woorden van blasphemien, iae, afgrijsselijcke woorden. Item als zij die beelden de halsen, armen of beenen niet groote onweerdigheijt afsloegen, dan schreeuwden sij met luijder stemme spots gewijze: *Viva de geusen, siet hoe sij bloeden!* Item als sij die halsen afsloegen van de cruijsefixen of ander beelden, dan riepen sij gelijcker handt in spot Jesus, gelijk men doet alsser eenen dief onthaltst wordt; en wat sij braecken of van een sloegen van gestoeltens, coorkens of wat Godts dienst aenginck, soo riep dat gemeijn volck met luijder stemmen: *Viva de geusen*; so dat goede

oude Catholijke lieden dogt haer hert te brecken, dat sij sulcke jolijt maeckten in haer boosheijt (1).

Item 24 augusty op St. Bartholomeus-dagh smorgens voor 4 uren, sond onse vrouwe van *Horne*, vrouw Anna, moeder van heer Philippus, eenen bode tot ons in 't Clooster: dat wij ons beste dingen en goet wat wegh souden doen, omdat zij ons niet souden besteelen, als ons iets overquam ofte eenigen anderen last kregen; doen soo waeren wij in seer grooten noot en lijden, niet wetende wat doen. Een iegelijk vlughden het sijne bij die vrinden. Maer wij bleven bijeen, verwachtende wat ons Godt geven soude, wij hoorende dat sij van de Minderbroeders quamen, waeren in seer grooten vreesen. Ons eerw. mater begeerde dat wij te samen comen souden in die spincamer ende blijven aldaer bij een, opdat niemant geschent of gestoffeerd en wierde, omdat het in den naght was. Dus saten wij in beedingen en geweent, tot dat het dagh wiert, verwaghtende wat Godt over ons verzingen souden, niet weetende wat travallieringen of quellingen sij ons aendoen souden: slaen; stooten, uijtjaegen of dooden. Wij bleven biddende eendraghtelijk den Heere, dat hij sijn bermhertigheijt aen ons vertoonen wilde en ons vertroosten in desen druck en benauwtheijt; welck gebet die bermhertigen Heere heeft verhoort; want doen het dagh wiert, quaemen sommigen goeden Borgers die ons seijden: dat wij niet vreesen en souden, sij souden dien dagh niet komen, omdat sij te seer vermoeijt waeren.

(1) Over den beeldenstorm vgl. MOTLEY *Ophomst der Nederl. Republiek* II p. 131 en NUYENS *Nederl. beroerten* II p. 131. Onze schrijfster schijnt de oorzaak daarvan aan de dultsche Heeren, dat is, aan de verbonden Edelen toe te schrijven. Wie zal durven beweerden, dat zij er geene schuld aan hadden?

Sij ioegen die Minderbroeders uijt haer clooster en gacven aen de sommige werelijck habijt die het begeerde. Item den 27 augusty s avonds ten 10 uuren, begonsten sij dat Minderbroeders-Clooster in stucken te slaen en te smijten.

Wij susteren en saeten geheel dien naght op ons bleijck, met grooten angst en vreesse, en hoorden dat smijten en schreeuwen en verwaghtende; als sij daer gedaen hadden, dat sij, soo ons sommige borgers seyden, in ons Clooster souden-comen en doen so als sij bij de Minderbroeders gedaen hadden; maer ten 3 uuren quaemen sij eerst van daer, seer vermoeijt sijnde van slaen en brecken, en oock hadden sij haer hamers en instrumenten soo aan stucken geslaegen en gebrocken, dat sij dien naght niet meer konde bedrijven.

Item den 28 augusty, op onsen H. vader Augustinus dagh, soo haest als die poorten open gingen, liep het gemeijn volck, kleijn en groot, met groote hoopen en troubben, om te bezien hoe sij het daer gemaect hadden, dat seer deerelijck was om aen te sien; want sij hadden daer eenen groote schaede gedaen aen autaeren, coorgestoeltens en seer veel ander dingen, die seer veel van maecken hadden gekost, die sij heel tot pulver te stucken hadden geslaegen, daer sij selfs nogh niemant anders profijt van hadde. Het lagh daer al oft in een bosch had geweest daer men hout hadde gehouwen, en alle degene, die wilden, droegen met hun wat sij begeerden: steenen, hout, stucken van beelden, cruijt uijt den hof, zavie, lavendel, met groote busselen, voorts alle andere dingen dat de Broeders daer gelaeten hadden, doen sij haer uijtjaegden, dat droegh een ieder met, die

het begeerde, recht of sij het op eenen jaermerckt gekoght hadden; soo droegh een iegelijk met hem dat hun behaeghde en dat sij begeerde, en een ieder deede dat hij wilde, want niemant verboot hun of seijde iets daer tegen. Sommige gingen daer om te stelen, sommige om te spotten en guygelen en quaet van de Broeders te spreken, te lasteren en te bla-meeren en in spot de clock aen te trecken seggende: *Komt nu ter missen en sermoen, het is geluydt.* Dit cleppen en luiden met de clocken duerden den geheelen dagh van smorgens 6 uren tot des avonds 7 uren, dat het niet soo lanck sonder geluyt was dat men eenen *Pater noster* hat konnen bidden. Dit hoorden wij al in ons clooster en dan waren wij in groote bangigheijt en vreesden allen uren sulckx oock souden ons overkomen; omdat sij daer groote-lijckx mede hadden gedreijght. Dat Minderbroeders-clooster wiert doen gesloten en voorts toe gehouden, doen het al daer uijt gestolen was dat ider begeerde; soo datter doen niemant meer in moght komen dan het hun liefde en degene, die het de kerckslaegers bevolen hadden te bewaeren.

Item den 29 augusty, gingen die oversten der mannen, die de kercken moesten brecken en van een slaen, ter herberge om te drinken en hun te verstercken tegen den toekomenden naght, en dan in ons clooster te komen, ons dingen dan met lust te stucken te slaen als sij wat gedroncken hadden. Dat vernemende sommige goede borgers, ons een goet hert toedraegende, gingen ter selver herberge, niet soo scer om te drincken als om met hun in gespreck te komen en soo voor ons te spreken, begeerende aan hun op alle vrindtschap, dat sij doch

gemaedelijk met ons wilde handelen en in den nacht niet overvallen, omdat wij dan te seer verschriekt en verbaest soudē sijn; want wij crancke vrouwkens waren en dat sij geen geweer, bijl, nogh hamer met hun zouden draegen; sij soudē des hier genoegh vinden. En oock begeerden sij aen hun, als sij hier tot ons gingen, dat sij dan op de straeten niet soudē roepen: *Viva de geusen!* anders soude ons het gemein volck te samen overvallen en geheel vernielen. Dese bede vercregen hebbende sijn dese borgers, hun versteckende uijt de herberge, omtrent vijf uuren s' avonds heijmelijck tot ons Clooster gekomen, vraegende suster Heylken en s' Mariken Luyten en begeerden hun te sprecken, want sij hun nogh bewant of maeghschap waeren, en sij oock anders geen kennisse hadden. En dese susteren bij hun gekomen sijnde, gaven sij hun te kennen, dat sij dese bede voor ons Clooster gedaen hadden, maer dat sij het niemant seggen soudē in de stadt; maer dat sij het de mater en susteren soudē seggen, dat sij hun niet quaelijck en ontvingen nogh hun daertegen stelde, nogh weijgerde met quaede woorden, anders soudē sij nogh grammer worden en doen ons nogh veel meer schaede; want wij hebben haer een weijnigh beweeght, dat wij hopen, dat het al genaedelijk sal toegaen; soo gaet, seijden sij, aen een sijde en laet se wat geworden, want wij hopen, dat sij tot ue slaepcameren niet sullen gaen, want wij seijden hun, dat hun sulckse niet betaemde te doen.

Dese voorgenoemde Goede Borgers waeren soonen van den ouden Cornelis van Stralen en haere naemen waeren dese: den eenen den jonge Cornelis en den

anderen Jacob in die Croon sijnen broeder. (1) Voorts vraeghde sij dese susteren oft hun beliefde, sij souden hun wel terstondt gaen haelen; want zij nu nogh goetwilligh waeren en of sij door vertreck van tijt weder anders gesint wierden. Die susteren antwoorden, dat sij hier haer best aen doen souden, om hun daertoe te krijgen, omdat het nogh met den daghe was, sij souden het de susteren seggen, omdat sij haer soo seer niet souden verschricken. Met dese antwoordt sijn uijt het Clooster gegaen dese mannen weder ter herberghe om hun te haelen, en sij souden wederom met terughkomen om ons eenighe hulp en onderstandt te doen.

En omtrent ses uren s'avonds quam Jacob met sommige van de geusen, die dit duijvels-werck uijtvoerden, en gingen in onse kercke en worpen dat gegraeft werck, dat boven den Hoogen autaar stondt, neder en sloegen die beelden, die sij vonden te stucken; maar die beste hadden wij verborgen. Soo hadden wij soo veel schaede niet als sij elders wel deden; maar haddent sommige goede borgers niet gedaen en dat sommige susteren die met de geusen bekend waeren, naementlijk suster Elisabeth Claes en nogh meer andere oude personen, die seer baden en kermde, sij soudent bij ons seer quaelijk gemaect hebben. Maar den Bermhertighen Heer beroerde en beweeghde haer herten, dat sij medelijden met ons hadden ende onser ontfermde, soo dat sij niet eenen lessenaer of gestoelte of anders iets in stucken sloe-

(1) Deze twee broeders behoorden vermoedelijk tot de familie van den beroemden keizerlijken generaal Jan van der Croon. Zie JOS HABETS, JAN VAN WEERT EN JAN VAN DER CROON, *Eene bijdrage tot de geschiedenis van den dertigjarigen oorlog*. Roermond 1862 p. 123.

gen, dan alleenlijk in den Coor die beelden op den autaar en eenige op den Coor, waer voor wij Godt hertelijk bedanckten en hun lieden oock, hetwelcke hun seer aengenaem was; en wij sette hun t' eeten en te drincken voor, waer voor sij ons seer bedanckten en raeden ons, dat wij ons clooster toe souden houden en laeten niemant in, die daer nogh soude komen om te breecken en dat wij seggen souden: het ware al te mael in stucken geslaegen.

Dit gedaen sijnde, quam Cornelis met die andere geusen, die hij in de herberghe gehouden had, en bleef bij hun sitten drincken en seijde hun: sij behoefde hun met dien arbeit niet te quellen, degene, die hier gingen, waeren al genoegh om te stucken te slaen hetgeen wij hadden, en doen sij het besien hadden waeren sij tevreden, soo het gedaen was. Dit was Hermen *Ressen* met zijn gezelschap, die dit quam besien en het was sijnen broeder Jan *Ressen* met sijn gezelschap, die te voren quam te stucken slaen. Wij bedanckten ons over dese twee gebroeders omdat sij genaedelijk met ons gehandelt hadden en dat sij met den nacht niet gekomen waeren, want al was het met den daeghe, wij konden dat gemeijn volck nochtans bijnaer niet afkeeren, en het hadde ons onmoghelijk geweest en hadde onse nabueren en goede borgers en andere goede vrenden het niet gedaen, die wij binnengenomen hadden, uijt raet der geusen die het ons rieden. Dese hielpen ons die poorten bewaeren en ondersettense met houten en de beelden die sij te stuck geslaegen hadden, en deden grooten tegenstand, want geheel den kerckhof, maestraat en wal stont vol volcx; en souden over die muer gecloppen hebben, en hadden het die geusen

niet belet die op die bleijck gingen en verboden het hun, om bede der susteren, die het hun gebeden hadden. En oock ginck Mariken van *Halen* met een groot hout al langhs de bleijckmuer, en hadt den hondt neffens haer loopen, dat eenen seer quaeden hondt was; soo derfde daer niemant d'eerste overspringen, want hij soude die verscheurt hebben. Dit volck quam aan alle d'ander poorten des Cloosters en meijnde binnen te comen om ons te iagen, uijt te steelen en teenemael te bederven en te vernielen. Maer dien bermhertigen Heer quam ons te hulp in desen noot en vertroosten ons in desen grooten druck; gebenedeijt moet hij sijn in der Eeuwigeijt. Dese mannen, die het te stucken geslaegen hadden met degene dié ons Clooster helpten bewaeren, bleven soo langh bij ons int Clooster, tot dat het gemeijn volck van ons Cloosters-poorten waren geweecken en vertrocken, omdat sij vreesden of sij ons nogh hadden overvallen, en wij dan niet sterck genoegh hadden geweest om hun te keeren of wederstaen; doen scheidde sij met vrindtschap uijt het Clooster.

Item dien selven naght gingen sij in de Hoogkerck en sloegen het al te stucken, wat tot Godtsdienst gebesight was, iae, tot een coorken toe, stoelen en lessenaers, daer die schepenen op saten in den Gods-dienst en als men predickte; en bovenal met den Heijligen Olij smeerde sij haer schoenen, soo men seijde. — Den soeten naem Jesus hinck in die kerck, — en bij de Minderbroeders oock eenen suijverlijck overgult; — sij moghten die niet sien en sloegen hem te stucken. Wat sij met de naght al niet doen konde, dat deden sij voorts s'anderen

daeghs en voorts soo langh, tot dat het al vernielt en bedorven was.

Wij saten wel negen of thien daegen in soo grooten anghst en lijden, dat wij de doot soo gerne hadden verwacht; want het en was haer niet genoeg in ons Clooster te stucken geslaegen te hebben, maer sij wilden het nogh meer komen doen. Daer waecten wel thien of elf mannen, goede vrinden, des nachts met de susteren, somtijts min of meer; wij quaemen niet uijt onse cleederen tot dat het geroep van het gepeupel wat ophiel. Nu allen Godtsdienst nedergelegt sijnde en in allen kercken, capellen, binnen en buijten *Weert* vernielt, verscheurt, verreten, gestolen en tot stucken geslaegen waeren alle dingen, die men tót Godtsdienst besighde — uijtgenomen den preeckstoel en die clocken, die sij bewaert hadden, tot haeren behoefte om te besigen als sij haeren ketterschen dienst souden doen, — soo hebben sij die kerck gereijnicht en alle onbèquaeme dingen en al dat haer soude mogen beletten of hinderlijk sijn aen haer ongeloovighèijt daer uijtgeworpen, en andere diensten naer haere begeerten en lust geordonneert, singende psalmen en haeren pater noster en andere liedekens, die hun lusten en geliefden, al in 't duijtsch. Men predikte twee mael daeghs, omtrent thien uren 's morgens en naermiddagh omtrent vier uren, en dit hiet het avondts-gebedt; men lujde met de clocken, en als het gemeijn volck dit hoorde, sette sij alle werck aen de sijde en liepen met groote blijdschap, om die predicatie met sulcker vierigheijt te hooren, reght of sij het reght woort Gods en die reghte waarheijt nu eerst gevonden hadden; maer ten laesten sullen sij bevinden,

dat sij bedrogen sijn. En den Pastor, die hier te voren tot *Weert* was, die was oock verleijt in dese ketterije en ongeloovigheijt; hij bleef haeren predicant en verleijde meijnigen mensch; hij was gebortigh van Thorn, sijnen naem was heer Thomas, en was soo welspreeckende en lieffelijck om te hooren, dat hij er daermede veel tot hem trock; daer en boven cregen die borgers nogh andere predicanten van bujten, die hem helpen souden in desen ongeloovigen dienst (1). Sij quaemen ons oock dickwijls aen met schoone smeekende woorden, dat wij oock ter kercke souden comen en hooren dat woort Godts; dat soude Godt aengenaemer en behaegelijcker sijn, als dat wij soo op eenen hoop bleven sitten in onse dwalinge; en sij hadden ons oock gerne wijs gemaect, dat onsen Godtsdienst en Gebeden al gedwongen dienst was, en dat wij ons niet behoorden af te sluijten van den gemeijnen volck in cleederen nogh in geen dingen, nogh ons betrouwen daer in setten, dat waer al niet met allen en Godt seer mishaegende; maer wilden wij haere sermoonen eens hooren, wij souden daer groote genoeghten in hebben en oock groote begeerten om meer te hooren, en oock souden wij in ons selven wel bevinden, dat wij het qualijck voor hadden. Maer doen sij hun beste hier inne gedaen hadden en ons met geen smeecken konden beweegen, omdat wij ons met goede woorden daer van verontschuldighden, seggende: dat sij patientie hadden met ons, wij souden hun niet hinderlijck sijn, maer mettertijt souden wij ons

(1) De naam van dezen afvalligen herder was Thomas van Spranckhuysen. Hij huwde in 1566 met Catharina Nies. Zie hierna *Een vijftal stukken betreffelijck de Hervorming te Weert*.

al tot hun begeven; hiermede wesen wij hun van de handt. Sij siende datter niets naer volghde, maer dat wij bij een soo stil bleven sitten, quaemen sij ons weder aen met harde woorden en dreijgende seijden: dat wij onsen pater wegh souden iaegen, sij souden ons predicanten geven, die ons het woort Godt recht souden predicken, en soo wij dat niet wilden doen, soo souden sij ons uijtiaege, want wij besaten die beste plaetse van de stadt, soo sij seijden. Maer wij versterckt sijnde van Godt waeren nu wat cloecker en antwoorden: die plaets die wij besitten behoeven wij de stadt nogh niemant danck te weeten dan Godt en ons geldt, ons van Godt verleent, daer wij die voor gekoght hebben en seer wel betaelt. Dus quelden sij ons seer dickwijls met haere verdwaelde predicanten, maer wij verweerden en verdedighden ons seer vromelijck daer tegen seggende: wij hadden predicanten genoegh, wilden wij het wel beleven en daer naer doen; en wij spanden saemen en droegen over een met malkanderen, soo sij ons eenighen predicant met geweld indrongen, — daer sij het dickwijls op aen leijden, — dat wij dien niet souden hooren, maer aen eenen kant gaen en laeten hem alleen staen predicken, soo lanck als 't hem geliefde. En oock droegen wij over een, dat wij ons van malkanderen niet scheijden souden, maer al te saemen bij een blijven, nogh oock van de plaets niet wijcken nogh vertrecken, of meerder maght verdreve ons daer van; want waert dat wij die plaets eens verlieten, wij zouden die seer qualijck wederom connen krijghen, en wij seijden tegen malkanderen; waert eene gehenckenisse Gods over ons, dat wij ons nogh souden moeten scheijden, dat Godt verhoeden

moet, soo sullen wij ons in die hujsingen verdeijlen met paerten; omdat wij die gecoght hadden was ons die plaets naerder te besitten, dan degene die se niet gecoght hadden. Den Heere moet gebenedeijt sijn in der eeuwigheijt, die ons soo bermhertelijck al te saemen bij een bewaerde, soo dat sigh niemant van een scheijde; uitgenomen een sustercken dat verleijt was door ingeven en quaeden raet der geusen, dien sij volghde, ginck sij uijt van ons. Die Heere wil haerder ontfermen en voorts ons al te saemen sparen en bewaeren.

In dit selve iaer isser groote confusie hier tot *Weert* geschiet int ambaght van de wollenlaecken-maeckers, want sommige, die niet veel te verliesen hadden, hebben de waepens en segels der stad uijtgeprint en selve aen haer laeckens gehangen; alsoo dat er een vrouw eenen valschen eet heeft gedaen en moeste in haer hembt in de processie gaen eer sij het landt wederom konde krijgen.

In dit selve iaer is oock eertbevinghe geweest seer dickwijls en oock groote winden en onweder, dat alle hujsen en menschen met den blixem verbrande, veel boomen met den wortels uijt d'aerde ruckten, veel schepen en menschen verdroncken. Het begonst int selve iaer al wat dieren tijt te worden; ééne cop sout 4 stuijver; éénen steen vlas 12 stuijver; 6 eier éénen stuijver; één coop-broot twelck weeght 13 π kost 3 stuijver één oort; één malder rogge drij gulden; één vat boeckweijt negen stuijver; één pont boter twee stuijver min één oort, één ton haringh agh 8 gulden.

In dit iaer 1566 sijnder gesien geweest twee comeeten of stertsterren; d'eene vertoonde sich in

den Oosten en wiert 9 daegen gesien; doen men die 5 daegen gesien hat, veropenbaerde d'ander in den Westen en wiert gesien 7 daegen, en waeren beide schrickelijck om aen te sien. Dat Vranckrijk soude oorloghen wiert voorsien en voorsegt.

Int selve iaer wast nogh eertbevingh; en het was eenen seer heyten en droogen somer, soo dat het in vier maenden niet regende; de beesten storven van dorst, twee sonnen verscheenen, die men openbaerelijck sagh; veelerhande siektens regneerden overal: als pest, die dulle heete bōrst-coortse; veel vrouwen versmoorden in 't kinderbed van hitte en storven, en oock andere siecke menschen. Het was al soo groote hitte en drooghte, dat er geen groen nogh gras en wies; al 't groen van ons Clooster laeden wij op éénen waegen en was maer tot de lederen toe vol. Veel beesten waeren hier gevluight van den Maescant voor die fransche ruyters, die hun seer quelden; Deze beesten aeten de stroije daeken van de huijser soo verre sij die conde bereijcken; en daer storverden oock seer veel van honger en dorst. Dese hitte en drooghte duerde tot in den gerstmaent september, doen begonnen de wijngaerden en ander cruijt eerst te bloeijen. In menschen gedenken wast noijt heeter, nogh droogheren somer en herfst geweest; en strackx naer den oogst begonsten alle dingen seer dier te worden. Een malder rogge kostte 6 hornsche gulden min 3 st.; één malder terw 6 gulden; één vat erten meer als een daelder; éénen steen vlas 19 stuyver; één a boter 3 st.; één brood 5 st.; 8 eijer éénen st. In hondert iaeren was hier noijts soo dieren tijt geweest in alle dingen; veel menschen storven

van honger en groot gebreck; de kraenvogels vliegende door de loght vielen dood van honger ter aarde; de hoenders vielen van honger doot van de balcken. In december 4 eijer éénen stuijver.

1566 item op St. Thomas-dagh soo sond Anna, vrouw van *Horne* en haere schoondoghter Walbrecht (1) den pastoor van *Weert*, — iae eenen geusen paep, — naer *Nederweert*, om daer te predicken, dat hij oock deede. Maer dat volck tierde en maeckte soo bijster gerught met roepen, singen en spotten, dat men den geusen paep, heer Thomassen, (2) niet verstaan konde. Sij kloterden met de klompen; sij riepen d'een tot d'ander: *toet!* d'ander riepen: *gij liegt het al wat gij seght!* de derde riepen: *coeckoeck!* sommige riepen saemenderhandt: *De swarten duyvel staet hier op den preekstoel!* Soo was het gerught soo groot, dat hij van den stoel moest gaen en begeerde daer oock niet meer naer toe te gaan. Doen nu dien geusen paep uyt de kerck soude gaen met sijn verdoolde schaepen van *Weert*, soo hadden sij hem bijnaer doot gedrongen onder den thoren.

Item in alle dese geuserijen is *Nederweert* standvastigh gebleven, door Gods gratie en Goeden bijstandt van haeren goeden pastoor, heer *Anthonius van Peelt*, (3) die sijne kercke met priesters, schutten en gemeyn volck, gewaepent met schietgeweer, helbaerden, torfspaden, riecken en allerhande geweer, naght en

(1) Walburga van Neuenar, de vrouw van Philippus de Montmorency was protestant en ijverde zeer voor hare secte. Zie *Publ. etc. du Limb.* VIII. p. 57.

(2) Thomas Spranckhuysen, geboortig uit Thorn, zie hierna »*Een vijftal stukken betrekkelijk de hervorming te Weert.*»

(3) Antonius a Lapide geboortig uit Overpelt, zie hierna »*Bijdrage tot deze Kronijk.*»

dagh, hielp bewaeken en bewaeren teghen de geusen van *Weert*, die hun dikwijls vergaederde om de kerck te omcingelen; maar als sij de kloeckheyf van den pastoor en volck hoorden en sagen, keerden sij wederom met schande. Ten is niet uit te spreken den spijt, die de geusen van *Weert* den Nederweerters aendeede; den heelen winter moesten sij waecken; alle dagen hadden sij een nieuwe tijdingh, dat sij dien naght eens geslagen souden worden, en dat sij die brieven bij hun hadden, en sonden die aen den pastoor; — en het was wel waer, het was geconsenteert, maer niet van mijnheer, (1) die sij wel seijden dat autoriteit had gegeven. Maer die van *Nederweert* versoghten aen onsen heer, die doen te Dornick was, en in sijns broeders plaets regeerde, en stilde de geusen die het daer seer quaelijk maeckten, dewijl dat sijnen broeder in Spagnie was, om sijnen broeder onsen heer te verantwoorden bij den Coninck, die beschuldight was van geuserijen of luijterijen, soo men seijde etc. Soo heeft mijnheer die van *Nederweert* geheeten, dat sij hun verweren souden, niet misdoende. Maer het was Godts werck, dat sij het aen hem versoghten, want die van *Weert* waeren daer geweest en hadden hem deerelijck belogen. Soo heeft zich *Nederweert* soo mannelijck sterck gehouden, dat sij naerderhandt prijs en lof van onsen heer van *Horne* hebben bekomen. Godt wil den Pastoor van *Nederweert* voorts verstercken.

Dus soo saeten wij nogh in groote vreesse, sonder misse of eenigen Godtsdienst, want op St. Augustinus-dagh doen hadden wij die leste misse al stil.

(1) Den graaf van Horne.

Den Eerwaardighen heer Grave, onsen Genaedighen heer van *Horne*, quam tot *Weert* eenen dagh voor kersavont of daer omtrent; siende hoe het hier gemaect was en toeginck, niet wel gepaeijt noch vergenoeght sijnde met dit werck, heeft onsen Eerw. Pater Jan van Osterwijck ontboden bij hem, op 't slot of casteel, op kersavont; ten 6 uuren, en scherpelijck bevolen, dat hij misse doen soude op kersdagh. Onsen pater dese tijdinge brengende waeren wij verblijdt. Soo hadden wij op kersdagh drij stille missen, maer in groote vreesse, om het raesen en het tieren van 't gemeijn volck. Onsen heer van *Horne* derfden wij niet wederstaen en aen d'ander sijde ontsagen wij de borgers, die ons opwaghten op den kerckhof, hebbende bij hun veel steenen om daermede door de vensters te werpen, als sij ons eenigen Godtsdienst, van missen leesen of singen, saegen of hoorden doen in de kerck; maer wij voldeeden het beveel van onsen heere van *Horne* en deden drij missen op kersdag stillekens en hielen oock hooghtijt en den heere bevaerden ons soo bermhertiglijck dat wij, Godt lof, geen lijden noch verdrïet kregen. Gebenedeijt moet Godt sijn. Maer des naghts derfden wij geen light ontstecken in de kercke noch ons iets verroeren in de kerck, uijt groote vreesse.

Nogh gaf onsen heer van *Horne* eenen priester, genaempt heer *Suetties*, éenen daelder, dat hij op kersdagh bij de Minderbroeders misse doen soude, soo als hij oock deede; en onsen heer met sijne bedienders beschermden hem.

1567 Anno 1567 Op d'octave van drij Coninghen, luiden men eerst bij de Minderbroeders en men deede

misse op den nieuwen autær, die onsen Heere van *Horne* daer weder hadde doen oprichten; maer daer waeren geene Minderbroeders in. Van kersdagh af derfden wij geen misse meer doen, soo tierde en raesde het volck; maer 's Vrijdaghs voor Lightavont, quaemender stadts boden en geboden het ons van des heeren van *Horne* wegen, dat onsen heere misse doen soude. Des anderdaghs op Lichtdagh quaemen sij wel drijmael en geboden het ons van 's heeren wegen, dat wij doen souden soo als wij plaghten. Als wij nu die misse hadden, saeten wij in duijsent vreesen. Wij dorsten niet wel op onse bedden gaen sonder vreesen; want sij wilden ons uijtjaegen. En sij hadden, aen ons bleijckhuijs op den wal, in het dack gestecken een doosken met dondercruijt of polver met een lont daer in gelegt; maer Godt voeghde het, dat het uijtswelde of sengde en niet aenginck. Een vrouw, op den wal wonende tegens ons bleijck in dat huijsken, haer soontie wiert het siende in het dack steecken; dit kindt wees het aan sijne moeder, die het uijttrock, het besierende meende sij dat het coolsaet was en leijde het wat bij het vier, doen begonst het te cnappen, doen riep sij suster Mariken van *Halen*, die doen op de bleijck was, seggende: besiet wat ick hier in het dack gevonden heb en hoe het uijt geswelt is; s'. Mariken ginck hiermede naer onse eerw. Mater en toondent haer en seijde haer, hoe die vrouw dit gevonden hat en hoe sij selfs oock verschrickt was; want sij dat claeghde; en hat het aengegaen, hat sij met haer soontie op het bedde verbrandt.

Onse eerw. Mater dit hoorende en siende wiste niet wat doen; sij beraede haer met twee of drij

van de oudste susteren ; so sonden sij suster Mari-ken van *Halen* met nogh ééne naer het stadt-huijs aen het magistraat, om hun dit te kennen te geven, en dat sij, s^r. Mariken, seggen soude, hoe en wat die vrouw gesejt hat en hoe sij het gevonden hadden ; want die heeren en overheijt der stadt hadden ons geseijt, soo ons iets overquam, dat wij het hun te kennen soude geven , sij souden ons beschermen. Nu daer comende en deese saecken hun te kennen gevende en het doosken toonende ont-fingen sij kleijnen troost. (1) De susters vroeghden voorts hoe sij daer mede doen souden , seijden de heeren : daer was nu geen prijckel meer in gele-ghen nu het uijtgeswelt was ; voorts en aghten sij dat niet veel, sij laghten en leijterde daermede en seijden : siet dit is een doosken om soo de Begij-nen bang te maecken ; of daer moght iemant in sijn , die daer niet gerne in was, die het in het dack gestecken hat, om met eere daer uijt te comen. Dit seijden sij , in plaetse van ons te beschermen en voor te staen ; want sij wisten wel hoe wij het hun geclaeght hadden, dat het van buijten op den wal gedaen was , want van binnen conde niemant daer aen komen. Dus quaemen onse susteren onge-troost van daar.

En wij noomen Godt tot hulp en soghten onsen troost en bijstand bij Hem, en bidde Hem, dat Hij ons dogh niet verlaeten soude , en dat betrouwden wij oock vastelijck op Hem. Voorts gingen wij, en droegen emmers en ander gereetschap om te blus-sen aen alle waeterputten, of datter nogh ergens

(1) De Weerter familie van Halen vestigde zich in de vorige eeuw in Spanje en is er in den gravenstand verheven. Vgl. *Memoires de don Juan van Halen* p. 3.

meer lonten geleijt waeren, die in den nacht hadden mogen ontsteecken, en wij waeckten al te saemen seer nauw, wat in het Clooster was. S^r. Mariken van *Halen* clom op een leeder, die sij aen de bleijckmuer hat geset, om te sien of dat iemant die soude comen gaede slaen; sij hat eenen swarten doeck op haer hoofd geleijt en hiel haer soo stil als sij konde, omdat haer niemant gewaer soude worden, en haer oogen maer effen over de muer om te sien of daer niemant komen soude. En ter middernacht quaemen twee mannen langhs den wal onse muer op en saegen eenen tijt lanck ons bleijckhuijs op; doen s^r. Mariken haer gewaer wiert en wisten sij het niet; maer sij sagh dat sij haer wederomkeerden en gingen denzelven wegh in, die sij gekomen waeren; 't welck sekerlijck een teecken was, dat sij dit waernaemen; want hadden sij anders wagt gehouden, sij souden den wal recht afgegaen hebben; maar neen, sij gingen soo stil en heijmelijck, dat s^r. Mariken haer niet gehoort soude hebben, hat sij haer niet gezien; nogh sij spraecken niet te saemen in het komen nogh gaen. De borgers hielden haer al te saemen dien nacht oock soo stil; men hoorde nogh geen gerispel van een blad, noghthans waeren sij dien nacht al te saemen op den merckt vergaedert; om ons aen te slaen en 't Clooster in te nemen, hat 't voortgegaen dat sij voor genomen hadden; want op deselve uure als dit voorschreve op ten wal gebuerde, wierter een roer op den merckt los geschoten, daer hun een teecken mede gegeven wiert, om cloeckelijck te saemen aen te trecken als sij het vier saegen opgaen, soo sij meijnden dat het gedaen souden hebben; maer den hermhertigen Godt en gedooghde

dat niet over ons, gelooft moet Hij zijn in eeuwigheijt. Dit alles wisten wij in den tijt niet, maer in den tijt van een of twee maenden vernomen wij het heel wel van goede vrinden.

En 's anderen daeghs quam den Grave onsen Genaedighen heere van *Horne* met de vrouw sijne moeder; wij saegen wel aen haer dat sij wisten dat het doosken met den polver daer geleijt was, want sij saegen seer neerstelijck en scherp naer die plaetse, maer sij seijden onse eerw. mater nogh niemanden daer van, reght of sij het niet hadde geweeten; 'twelck onse eerw. mater seer verwonderde, omdat sij haere groote vriendinne was, en sij wist wel, dat sij het seer wel en in den gronde wisten, soo sweeg sij oock; maer d'eerw. mater hat haer gerne vriendschap en beleeftheit bewesen, gelijk sij gewoon was te doen en dan spreekende soude sij het haer geclaeght hebben; maer sij seijden dat sij niet moghten vertoeven, sij hadden te groote haest en sij wilden in die keuken nogh nergens gaen dan strackx weder uijt het Clooster. Dus naemen wij Godt tot hulp en soghten onsen troost bij Hem, want hij was dengeenen, die ons alleen bijstondt. En wij maecten een kleijn venster in de muer van het bleijckhuijs daer wij voor saeten en waecten, alsoo datter niemant den wal konde overgaen of wij saegen dit voorbij gaen; dus saeten wij alle naghten en naemen seer nauw waer, opdat niemant ons iets aendoen soude; dit duerde soo lange, tot dat wij heel secker waeren. Alle daegen hoorden wij verscheijde quaede tijdinghe; den eenen seijde dit, den anderen dat; wij derfden niet lesen op den Coor of nergens geen latijn; wij lees-

den de gratie op de spincamer en voorts onse getijden elck bij sich selven. Van Augustinus af tot op den derden sondagh naer paeschen, begonsten wij onse kleijne getijden op den Coor te leesen, en op pinxterdagh gingen wij de eerste reijs te mettenen.

Item onsen eerw. heer prior Rutgerus van Schijndelen quam ons in sijn priorschap d'eerstmael be-soecken, want hij wast op St. mathijsdagh geworden, en hij wilden hebben, dat wij wederom missen en vespers soude singen; soo songh sijn eerw. selver die eerste misse op pinxter dinsdagh, onsen Grave van *Horne* daer tegenwoordigh sijnde; d'ander misse songh onsen eerw. pater, heer van Oosterwijck, die wilde onsen heer van *Horne* oock hooren, gelijk hij oock deede en soo bleven wij voorts singende.

Anno 1567 den eersten Junius op H. Drijvuldigheidsdagh wierden de nieuwe autaeren, die mijnheer hat doen maecken en oprichten, wederom gewijdt met de kerk van binnen, in tegenwoordigheit van onsen heer van *Horne* met al sijn edelieden; den nieuwen pastoor deede sijn eerste sermoon in de kerk; men songh de misse met twee diakens, mijnheer en den suffragaen tegenwoordigh synde. (1)

Item de geusen hadden Ten-bosch (2) eenen quaden raet gesloten, dien sij meijnden te volbrengen op den goeden Vrijdagh; maer Godt bewaert en helpt de sijne. Op den goeden Vrijdagh hadden sigh die geusen, met hoopen van 3 à 4, versaemelt in de huysen van de outste geusen of Capiteijnen tot 3 à

(1) Deze suffraaan was Gregorius Sylvius. Zie Jos. HABETS, *Gesch. van het bisdom Roermond* I p. 246.

(2) Te 's Hertogenbosch. SCHUTJES, *Geschiedenis van 't bisdom 's Bosch*, III p. 173.

4 hondert te samen, en hadden malcanderen een teecken gegeven aen een kloekken, dat men luijden soude; wanneer sij dat hoorden souden sij gelijck aentreden en souden alle de priesters en geestelijcke mans doot geslaegen hebben, en de vrouwe of susteren souden sij de cleederen beneden den gordel afgesneden hebben en soo weghgeiaeght. Doen nu dat kloekken luijde en sij aentraeden, soo seijden sij den Capiteijn dat hij soude aentreden; hij seijde: dat hij niet gaen konde; sij vraeghden wat hem lette? Wat soude mij letten? seijde hij, Godt plaeght mij, ick heb geen maght in alle mijne leden. Het geweer ontviel hem uyt de hand; desgelijckx deden sij al te saemen, sij beefden en schudden en konden op hun beenen niet staen. Soo bleef die boosheijt doen agther tot op den aghsten dag, dat was op den gulden vrijdagh, doen waeren sij wederom op de selve manier vergaert; doen sij aentreden souden geschiede haer wederom als te vooren, en dat geschiede hun tot dry reijzen. Doen sij saegen, dat se niet konden bedrijven noch uijtvoeren, — gelijck door eenen haestigen druijsch werden sij ontstecken als hadden se geraest, en vlooden uijtter stadt met honderden, d'oen te water d'ander te lande, van haestiger vrees, die hun van selfs overquam; doen wiert vervult watter geschreven staet: *sij sullen vlieden en niemant sal se iaegen*. Dit is alsoo geschiet; want die doen in den Bosch waeren hebben het ons vertelt, maer de geusen hadden het gerne cleijn gemaect.

Op den stranck van Vrieslandt over eene stadt geheeten Stewick heeft sigh in de loght verheven een groot leger, komende uijt den Suyden en een ander quam uijt den Noorden, en hebben tegen een vrees-

selijck geveght gemaect, soo als men in bataliën doet; het leger uijt den Suyden verwon het leger van den Noorden. Doen het geveght geeyndight was, sagh d'een deel der zee omtrent half als bloet. Die dit selver gesien heeft, — want hij alsdoen in de stadt Stewick was, — heeft het ons hier vertelt. (1)

Desgelijckx is oock nogh in desen tijt in verscheijde landen gesien als groote veghtinghen in de loght, legers uijt Westen en Oosten tegen malkanderen strijden; dat leger uijt den Oosten verwon dat uyt den Westen; en dit sagh hertogh Aerken of hertogh van Brunswijck met al sijn volck; het geveght gedaen sijnde wiert die loght als blet.

Item den 15 Julius wast soo grooten en schroomelijcken droogen windt, dat niemant, hoe oudt hij was, desgelijckx oijts gesien of gehoort hadde; den sandt of mouw vloogh op tot de wolcken des hemels; men sagh niet dan door eenen duijsteren nevel; het was in het hertie van den oogst; het coren was overal uijtgeslaegen, dat men niet dan het strooij invoer; men liet de verckens op den acker loopen om op t'eeten. Int Gulickx en aen den Maescant wast iaemerlijck met terw, gerst, spelt, haever, boeckweijt, dat al vernielt was; alle boomvrughten afgeslaegen, de boomen bedorven, want de blaeders waeren verbrandt; daernaer regen met grooten windt. Gelooft sij Godt! wij hadden nogh soo grooten schaede niet in het gewas des ackers.

Item in Julij, één broot 3 st. min één oort; negen eijer éenen st.; een pont boter 7 oort.

Den 6 augusty saegen hier de leijdeckers een groot leger comende, uyt den Noorden treckende naer den Westen.

(1) Steenwijk bij Meppel.

Item den 9 augusty quaemen de Minderbroeders weder in haer Clooster, daer sij niet in vonden, dan hetgeene haer de goede lieden broghten en gaeven.

Item den 9 september quam Duc d'Albe met veel mannen uijt Spagnien in deese landen en naem onsen Grave, heer Philippus van *Horne* gevanghen met sijn getrouwen dienaer Alonsius, als oock mijn heer van Egmont en sette die heeren te Brussel in 't hof. (1)

In dit iaer 1567 wast nogh al veel dierder, soo dat tot veel plaetsen en oock hier te *Weert* broot gebacken wiert van haver, gerst, boonen, erten, wicken, speurij en boekweijt; 'twelck men niet half genoegh voor geld kost krijghen, soo datter meenigh mensch van honger storf. Op sommige plaetsen aeten sij peertsvleesch, en als sij dan wat beters aeten, saegen sij des anderen daeghs uyt gelijk doot; sommigen aeten riepkoeken en seüt met schotelen; (2) als sij iets beters kregen storven sij terstonds en wel drij gelijk. Eenen man hoorde sijn vijf kinders van honger crijten en hij sloegh twee d'outste door onverduldigheijt doot. Eens jonckers huijsvrouw hat eenen armen man een half malder coren gegeven en den joncker quam hem in 't gemoet rijden, en nam het hem weder af, mer deesen joncker versonck met het peert in d'aerde; en deesen armen man verhinck sich, want hij derfde niet bij sijn kinders komen, doen hij haer niet te brengen hat, want hij wist, dat sij seer kreeten van honger en seer naer hem verlangden. Eenige hebben hun verhangen en eenige

(1) Alonsius is Alonso de Laloo's graven secretaris. Vgl. THEOD. JUSTE, *Le comte d'Egmont et le comte de Horne* p. 289.

(2) Het handschrift van den Heer Habets heeft *zuud*, spoelsel, hetwelk men bij de branders haalt.

op wege geweest ; maer dien bermhertighen Heere heeft se bewaert ; dit is al aen den Maescant geschiet. Godt heb lof en danck , hoe grooten honger en gebreck hier te *Weert* geleden wiert, niemant heeft sijn selven te cort gedaen, uytgenomen eenen man op de buijtenije , die sich heeft verhangen ; maer hat hij sijnen noot te kennen gegeven, sij souden hem alle te hulp hebben gekomen ; men meint dat hij sulckx niet gedaen hadde om eenigen nootdruft , en oock vonden sij nogh broot in sijn kastie , soo dat men niet wiste hoe dit gekomen was.

Item omtrent deesen tijt wast oock groote aertbevingh op veele plaetsen , en alle dingen nogh veel dierder : één malder coren 6 gl. brabb.; een broot 1 st. ; één malder meel thien hornsche gulden. Noijts was meerderen honger onder de menschen , want in 300 iaeren was desgelijckx noijts gehoort ; want daer was geen broot nogh ander spijs voor gelt te crijgen ; nogh oock daer was geen gelt onder het gemeijn volck. Hier te *Weert* was eenen man van buijten die houde Lommert op, en holp de lieden al aen gelt ; de rijkste lieden naemen haer cleederen en ander kleijnodiën en versetten se in de Lommert voor gelt, en hij gaf se alle gelt. D'arme al wat sij konden missen en ontberen gaeven sij om gelt tot broot te hebben. Peerden , coeijen en alderhande beesten storven overal van honger ; de rijcken deelde soo mede aen den armen dat sij al te saemen arm wierden. Alle vrijdaeghen vergaederde op een mael gelijck ses hondert arme lieden, soo kleijn als groot, aen ons Clooster, en daer was niemant of hij hat wat ; twee nabuermannen en Tijsken Metsers holpen de susteren in ons spreekhuijs d'almoesen geven en uijtreycken.

Een malder coren koste 14 gl. brabb.; één broot elf st.; daer naer het malder coren 16 gl., één oort brabb.; twee pont broot twee st.; één malder coren 20 gl. brabb.; één broot 12 stuijvers. Nogh al dierder : één malder coren 22 gl. brabb.; één broot 18 stuijver. Veel lieden sneden het coren op 't velt af eer 't rijp was, en drooghden in den oven en biecken broot daarvan en aetent, om den honger te stoppen en het leven te houden. Sommige staecten het oncruijt uijt d'aerde, daer maer eenigh groen aen was, en sooden het met waeter om voor den honger te eeten en 't leven te behouden. Men at veel dingen, dat geen menschenspijs en was; iae, de beesten soudent het op andere tijden niet geeten hebben, al hadden sij oock honger gehat. In drij hondert iaeren, soo als voorschreven is, was noijs meerder dierte in coren en andere levensmiddelen; maer het was nu op het hoogste gecomen; het coren koste het malder niet boven 22 gl. en 't broot niet boven 18 st. Kort daernaer vertrooste ons dien bermhertighen Heere met sijne milde bermhertigheijt; want doen men in den oogst quam, kocht men één malder coren voor 2 gl. brabb.; één broot 2 st. één oort; één malder terw voor 12 gl.; één pont boter voor éenen braspenninck; één pont vleesch voor één blanck. In october één malder terw. 2 gl. brabb. Desen voorschreven dieren tijt scheen wel algemeijn te sijn, want men hoorde rondom en van alle kanten seggen van honger en gebreck, dat in alle steden en dorpen geleden wiert.

Item alvorens eer onsen edelen heer Philippus gevanghen wiert, begonst den oorlogh tusschen den

Coninck van Spagniën en den Coninck van Vranckrijck; en daer geschiede wedersijds grooten moordt, soo dat ons volck veel fransche Heeren, Graven en Hertoghen gevanghen tot *Weert* braghten. En sij vereerden aen onsen Edelen heer Philippus van *Horne* eenen jongen Hertogh (1) daer sij meer als hondert vijftigh duijsent daelders af hadden; sij meijnden, doen sij hem vongen en onsen heer van *Horne* vereerden, ten waer maer een pagie geweest van eenen grooten hertogh of grave.

Gelijck de menschen in den voorgaenden dieren tijt door gebreck veele oneetbaere spijsen geeten hadden, quaemen nu overal veelderhande sieckdens, daer-veel menschen af storven; op sommige daegen 9 of thien, vijf of ses en ten minste drie of vier storven van de koorts, sommige van den brandt van den pest; hier waeren oock de pocken met den buijckloop en grooten, quaeden, harden hoest. Hier binnen en bujten *Weert* laegender meer dan vier of vijf hondert op eenmael onder den H. Olij; Binnen één iaer isser meer dan duisent binnen en bujten *Weert* gestorven.

Daer naer hebben sij onsen Edelen heer van *Horne* en Egmont tot *Gent* int Casteel gevoert, en hebbense aldaer gevanghen gehouden en seer scherp bewaert, desgelijckx mijnheer van *Montendijk*, heer Florus, ons heere van *Horne* broeder, (2) den welcken doen in Spagniën was om met den Coninck ten beste te sprecken, en omtrent een iaer in groote eere bij den Coninck geweest sijnde; maer doen deesē heeren gevanghen sijn, wiert hij oock gevanckelijck gehouden in Spagniën. Hiernaer is Duc d'Albe naer *Antwerpen*

(1) De hertog van Longueville: Vgl. *Publ. etc. du Limbourg*, VIII p. 63.

(2) Montendijk, lees Montigny.

getrocken en men heeft er groote Justicië gedaen, en 't volck seer benauwt, en eën Casteel gebouwt, daer sijn borgers niet veel mede te vreden waeren.

Item de geusen sijn ten *Bosch* soo seer benauwt geweest van 's Coninckx volck, soo men ons seijde, dat sijn haer goet niet magtigh waeren, daer en boven veel gevanghen en gespannen; — die ontvlieden konde was het beste daer mede.

Item daer naer is ten *Bosch*, *Antwerpen* en in alle Conincks steden geboden: wie uijt gevlucht was weder in te komen of nimmermeer in sijn steden te komen.

1568 Item alle de heeren, die tegen den Coninck gesegelt hadden, die wierden in meert tot *Brussel* ontboden om hun bij Duc d'Albe te verantwoorden; maer sijn derfden het niet bestaen, en veel van hun onthouden hun in de stad *Ceulen*. Den Heere van *Hoogstraeten* moeste oock naer *Ceulen* vlughten met sijn vrouw en kinder. Sijn landt wiert beschreven; rentmeesters en oversten moesten hunnen heer afgaen en den Coninck getrouwheijt sweeren; hat iemant van sijn bedienden in sijn landt gekomen, sijn eijgen scholtus en dienders souden se gevanghen hebben. (1)

Item alle gevanghen van *Antwerpen* en alle andere steden, die eerst in 's Coninckx naem gevanghen waeren, sijn alle gebroght tot *Brussel*, daer sijn alle gedoot sijn, den eenen naer den anderen, in april.

Item den 21 april 's goensdaghs en witten donderdagh, vergaederde Jan *Ressen*, eenen capiteijn van Weert en nogh eenen capiteijn van huijten geuse krijghs-*cneghten* te Weert, en voorts in alle steden

(1) De graaf van Hoogstraten had ten huwelijck Eleonora van Montmorency, zuster van Philippus, graaf van Horne.

daer geusen waeren, om den prins van Oranje te dienen tegen den Coninck; soo trocken sij uyt *Weert* op den goeden Vrijdagh en trocken naer *Ruremonde* voor de stadt en heysten die op. Daer was seer weijnigh volck in die stadt, want sij waeren uijtgestorven en voorts uijtgevlucht voor den pest, die daer seer groot was geweest; maer noghtans verweerde hun die knechten, die daer in waeren, soo dapperlijck, dat wonder was om te seggen. Die geestelijckheijt ginck uyt op de mueren en verweerde hun seer dapper; de vrouwe-cloosters susteren, die uijt mogten gaen, droeghen aerde en steenen bij. Sij schoten soo vreeselijck uijt de stadt, datter buijten veel geusen bleven, maer van binnen bleef er maer één man. Dus weecken de geusen van de stadt en trocken naer *Dalen*; hier en tusschen quam een groote meenighte Spagnaerts de stadt te hulp, die trocken terstondt naer, en omcingelden de geusen bij *Dalen* in 't velt, en sloegen het al voor de voet doot, soo datter weijnigh af ontquaemen, en die ontloopen waeren aghterhaelden sij.

Desen capiteijn *Jan Ressen* was in *Dalen* gevlucht, maer hij wiert gevonden en met drij lanciën deerelijck doorstecken. Daer waeren er nogh sommige van *Weert* wonderlijck ontcomen, die wederom 't huis quaemen; maer wat wast? Sij moesten uijt *Weert* ten eeuwichen daeghe. Dat gebodt wiert gedaen omdat sij tegen den Coninck gedient hadden maer het hat beter geweest, dat sij te vooren hadden toegesien. Desen *Jan Ressen* met sijn broeder waeren te saemen verborgen op eenen solder onder voeragie der beesten, maer *Jan* seijde tot sijnen broeder: het was hem daer te benauwt, hij konde daer niet langer blijven, hij moeste afgaen. Sijnen broeder bidde hem, dat hij bij hem

soude blijven, opdat hij hem selve niet vermaede; maer neen, hij wilde sijnen broeder niet hooeren en ginck af, dat hem quaelijck verginck. Hij liet hem in een kist sluijten, daer hij gevonden wiert en deerelijck vermoort, als voorschreven is. En sijnen broeder Hermen bleef boven, door Godts genaede beschermt, maar was in duijsent vreesen, omdat hij sijnen broeder Jan soo deerelijck hoorde krijten en kermen. (1)

Item deesen geusen slagh geschiede bij *Dalen* op den belocken paeschdagh.

Item doen dese geusen voor *Ruremonde* laegen, hadden sij de poort in brandt gesteecken; en sij gingen op een olij-molen en naemen den olij en goten dien in de poort, opdat sij te meer soude branden; nogh hadden sij tonnen met stricken medegenomen, en meijnde alle de geestelijckheid daer mede te worgen; en een tonne vol schabelieren, daer sij degene, die sij niet worghden, mede bespot souden hebben. Dese stricken en schabelieren werden aen Duc d'Albe gesonden en hij sondt die voort tot den Coninck in Spagniën. — 9 eijer eenen stuijver; één broot drie stuijver.

Item den 16 meij quaemen d'eerste Spagnaerts te *Nederweert*, 300; en den 18^{den} trocken sij weder op, sij wilden niet eeten als wittebroot, hoender en gebraet; geen bier wilden sij drincken maer al claeren wijn.

Anno 1568 den 5 Junius, pinxter-avond is onsen Genaedighen en vreedsaemighen Goedertieren grave van *Horne*, heer Philippus tot Brussel door bevel van

(1) Over Jan Ressen en Herman als beeldstormers. vergl. hierboven: bladz. 172. De slag van Dalen had plaats te Dalen tusschen Roermond en Gladbach en niet te Daelhem bij Visé, zoo als vele schrijvers dit aangeven.

den Coninck onthoof, desgelijcks mijnheer van Egmont en nogh meer andere graven en heeren en Edelmans en bedienders der onthoofde graven. (1)

Item daer naer binnen die aght daegen soo waeren nogh aght heeren onthoof, — uijt genomen andere edellieden, — alsoo datter binnen d'octave van Sinxten te *Brussel* aghtthien onthoof zijn.

Item de hoofden van deese Heeren stonden wel drij uren op eenen ijseren pinne, en soo langh fluijte en trommelden men daer bij.

Item den drij en twintighsten dagh in Junius, broghten sij onsen goeden deughtsaemen heer Philippus van *Brussel* doot tot *Weert* op sijn Casteel, en hij wiert terstondt binnen één uure in de Hoogh kerck begraven; want hij hat 19 daegen boven aerde gestaen, maer hij was twee reijzen gebalsemt. (2)

Item ginck onse vrouw van *Horne* vertrecken met haer doghter en geheel haer huijsgesin, heel stillekens en sonder datter iemant veel van wiste. Als nu de borgers dit 's morgens saegen en hoorden, sijn sij al te saemen seer verslaegen geweest seggende: nu sijn wij al te saemen de doot overgelevert; want sij hadden haer betrouwen seer op dese vrouw geset, en meijnden dat sij hun verdedicht en voorgestaen soude hebben in de saecken, die tegen den Coninck geschiet waeren; maer neen, want sij wist niet waer sij haer selven laeten soude van groote benauwtheijt des herten. Dese vrouw van *Horne* was geen erfgenaem, nogh haer kinders oock niet; want sij

(1) De grafzerk van Philippus van Horne ligt nog voor het hoog-altaar in de hoofdkerk te Weert.

(2) Over het lijk en de begrafenis van den graaf van Horne vgl. *Publ. etc du Limbourg*, VIII p. 81.

broght die mede uijt het landt en sij hat die van eenen anderen man. Sij was de doghter van de vrouw van Beieren (1) en sij betrouwden het landt, doen haer den Edelen Grave heer Jan van *Horne* tot een huisvrouw trouwde, van den welcken sij geen erfgenaemen heeft gehad; sij regeerden 't landt van *Horne* met haeren soon Philippus naer heer Jan haers mans doot.

Dese vrouw Anna regeerden 't landt met haeren soon soo in groote pomperijen als tuijsshen en spelen, dat het graefschap *Horne* met het half Maeslandt, daer en boven het goude- en silver-werck van dit Casteel te *Weert* al verseth was. Soo ist 't landt van *Horne* al geregeert geweest door vremdelingen, sedert de doot van onsen Edelen Grave heer Jan van *Horne*, die overleden is in 't iaer vijfthien hondert veertigh.

Dese heer Jan was de lesten erfgenaem van den Hornsche bloede, uijtgenomen sijne suster in ons Clooster, die Edele gravinne suster Emilia van *Horne*, die nogh seer langh naer haeren broeder Jan van *Horne* leefde; want sij storf in het iaer vijfthien hondert twee en sestigh. Doen waeren al de erfgenaemen van den Hornsche bloede doot.

Item in dit weghtrecken hadt onse stadt *Weert* wel een tonne schats schaede, soo men seijde; want het volck was soo verbaesd, verslaegen en verschrickt, dat niemant iets doen conde op dien dagh, omdat sij niet wisten, hoe hun de saeken vergaen souden

(1) Het handschrift van den Heer Habets heeft Buren in plaats van Beieren. Anna van Egmont was inderdaad dochter van Florens van Egmont, graaf van Buren. Hare moeder Margaretha van Berghes mocht hier dus vrouw van Buren genoemd worden.

die hier al geschiet waeren ; en sij hadden heer noch vrouw om hun te beschermen noch raet noch troost te soecken.

Item men coght één malder rogge voor éénen daelder min éénen stuijver ; één coop-broot voor twee blancken ; één pont boter voor éénen stuijver ; 17 eijer. voor éénen stuijver.

In meert of april omtrent half vasten quam de pest te *Weert* in de Hooghstraet in een herbergh ; — den weert is genaemt : *baltus in den gaepert* — en ginck soo allengxkens voort in alle straeten, heel *Weert* door, en huijten *Weert* rontom op de huijtenije ; soo datter alle daegen binnen en huijten wel thien of 12 storven, en alle daegen meer en meer, en op sommige daegen 20 a 30 a 40 en bij de vijftigh, soo kinders als groote lieden ; men luijde maer eens daeghs over alle de dooden, die dien dagh gestorven waeren. En de gemeente hat mannen gehuert, die dat deden ; en oock hat de gemeente vier mannen gehuert om de dooden te begraeven ; en hadde oock een kist doen maecken met vier ijzere ringen, daer sij de dooden in haelden, en die geen magt hadden kisten te doen, dan maeckten sij een graf en schudde het ligchaem uijt de kist daer in. Deese vier mannen waeren alle daegen vroegh en laet op den kerckhof, want sij moesten alle dooden, arm of rijck, dien het van hun vereischte, haelen en begraeven ; en alser iemand storf, liet men het hun weten, en men sette de dooden aen de deur, daer sij gestorven waeren ; en daer haelden sij die dan, en settender somtijts drij of vier in één graf met of sonder kist, soo het te pas quam ; en sommige lieden legden 2 of

3 kinderen in één kist, als sij in een hujs corts aghter een storven.

Dit duerde van April af tot Junius ; doen begonst al meer te sterven, soo dat de plaets te kleijn wiert om de dooden te' begraeven. Doen maeckden dese voorschreve mannen een heel groote cuijl neffens de school, daer sij die dooden al met groote hoopen, met en sonder kist, inworpen en maer een weijnigh aerde daer over, dat de ligchaemen maer met een weijnigh aerde bedeckt waeren ; waerom de vriden der dooden somtijts al te seer bedroeft waeren, dat haer vriden niet beter begraeven waeren. Somtijts quam ter oock twist uijt, omdat de rijcke wel plaets in de kercke kregen en in den kerckhof om haer vriden te begraeven ; maer de armen moesten alle in de cuijl geworpen worden. Dit begraeven duerden den eenen dagh naer den anderen van 's morgens tot 's avonts, soo dat men somtijts ten thien uren de graven noch hoorden toecloppen ; en het clockxken daer men het broederschap mede bijeen lujde, was op sommige daegen weijnigh stil sonder lujden of cleppen. En het aldermeest in Augustus. Op St. Laurentius-dagh was de clock niet éenen *pater noster* stil ; men segde datter op dien dagh wel vijftigh groote lieden, sonder de kinders, waere gestorven ; noijts was er soo veel op eenen dagh gestorven. De buijtelieden hadden, ieder op hun dorp of gehught, een besonder kerre g'ordonneert, die de dooden ter kercken voeren om te begraeven ; somtijts hadden sij twee dooden op de kerre, sommige in kisten sommige sonder kist, en daer mede voeren sij aen de cuijl en sloegen de kerre op of neder, — omdat het al eert- of

korte-karren waeren , — en lieten de ligchaemen in de cuijl afschieten of het anderen dreck of mest hadde geweest. Dit heb ik selver met mijne oogen gesien. Maer sommige rijke lieden, die van groote partijen en vrinden waeren, en wilden haer vrinden soo niet begraven hebben, maer deeden se met processie of broederschap naer oude maniere eerelijk begraven.

Deese sterfte was t'om en om ons Clooster; en onse uijtgaende susteren moesten dickwijls haer werck doen in den acker, en neffens daer de lieden die er hadden liggen op kerren, die hun quaelijk gevoelden, en te velden waeren gegaen om hun te versetten en in 't velt sieck wierden, soo dat sij die somtijts t'huis moesten haelen; en daer moesten somtijts onse susteren neffen gaan en doen haer werck; maar den bermhertighen Héer bewaerde hun, soo dat niemant van hun sieck wiert, soo langh als 't Godt beliefte. En in September begonst al wat te beteren; soo dat hier en daer al iemant begonst te genesen: anders storven sij allen die het cregen; want geen oude lieden wisten te zeggen van een soo groote sterfte te *Weert* geweest te zijn als deese was; het moghte oock wel eene generaele sterfte genoemd worden, want ront om in deese quartieren storf het al even seer, en duerde ses maenden vol uijt, eer het iets begonst te beteren. En doen quam het oock in ons clooster; en dat was d'eerste pest die in ons Clooster quam van dat het Clooster gestaen hat. Den 26 September was het kermis te *Weert* en één van onse kneghten ginck in een herbergh drincken en quam sieck t' huijs; sij legden hem in de bleijckcamer op de bleijck, en een suster met een vrouw dienden hem; en hij storf

op St. Michiels-dagh den 29 September. Item den 12 October s' avonts ten 10 uuren, storf suster Lijsken *Nelis* en den 8 october was het haer aangekomen ; en mijnen beminden vaeder Jacob *Luijten* quam het oock aen in deselve uure dat het suster Lijsken aenquam, en storf ook in deselve uure dat sij storf ; en d'een vraeghden al naer den anderen : hoe het met hem sijn moghte. S' Lijsken seijde : *hoe ist met Jacob Luijten ?* en mijn vaeder seijde : *hoe magh het doch met s' Lijsken al sijn ?* In den selven maent October, omtrent vierthien daegen naer de doot van s' Lijsken, wiert suster *Kunne* ook sieck en storf ook. Sij met suster Lijsken hadden bejden onsen knecht gedient en opgepast. Met deese drij dooden die van de pest storven, hoorde het op in ons Clooster, soo datter niemant meer van storf of sieck wiert. — Den bermhertighen Heer heb dank en lof van alle sijne gaeven. — En in de stadt begonst het ook al seer te beteren, soo datter daegelijckx soo veel dooden niet meer waeren ; en daer wierten ter oock soo veel niet sieck, en degene die sieck waeren geneesden het meesten deel. Den Heer sij gebenedeijt, die ons in dese tribulatie vertrooste en van soo quaede sieckte en sterfte verlost heeft.

Item den 9 Julius wonnen de Spagnaerts de stadt *Bergen* de geusen wederom af, en sloeghen al doot, dat sij van de geusen krijghen konde.

Item den 17 Julius quaemen de Hooghbergons te *Nederweert* en bedreven daer grooten overlast, steevende bij den huijsman al wat sij krijghen konde ; sij sloeghen en stieten de menschen iaemerlijck , sij waeren niet te vrede wat de menschen hun gaeven, sij wilden meer hebben als de goede lieden te geven

hadden ; in sommige huijsen bedreven sij groot geweld, werpende het coren met het strooij onder de peerden ; in sommige huijsen naemen sij de kleijne kinderzens en legden die voor de peerden en lieten hun wel twee uren liggen krijten, en ginghen met blancke sweerden voor den stal staen , omdat de moeder niet bij soude comen ; wilde sij haer kint weder hebben soo moeste sij het los koopen. Deesen trocken den derden dagh wegh : maer s'anderen daeghs hadden sij weder anderen.

Item den 20 Julius quaemen d'Italiaenders te *Nederweert* en maecten het niet beter als d'anderen. Op veel hoeven laegen 12 peerden en 24 peerden en 40 man ter tafel éenen dagh.

Item den 25 Julius isser een slaggh geweest. 's Coninckx volck hat victorijs ; 12 duijsent geusen verslaegen ; soo dat de geusen bij naer gebleven waeren, te weeten degene die in den strijdt waeren. (1)

Item de geusen-stadt *Emden* hebben de Spagnaerts ingenomen en doot geslaeghen, wat daer in was.

Item hadden de Spagnaerts in *Vrieslandt* eenen swaeren slaggh tegen de geusen ; daer bleven elt vendels van 's Coninckx volck. Sij waeren bedrieghelijk en behendigh op eenen dijck geleijt, omdat sij hun daer verslaen soude ; maer van de geusen isser oock een maghtigh groot deel af geslaegen en gebleven. 's Princen broeder en veel edellieden sijn gebleven. Eenen grooten heer uijt *Spagnien* hebben de geusen schandigh gehangen. Voor deesen grooten slaggh sijn sij noch eens aen een geweest, doen hadden

(1) De slag van *Jemmingen* wellicht. De overige veldslagen zijn mij niet bekend.

de geusen de vlucht, daer bleven omtrent 80 Spagnaerts en 100 duijtsche, soo men seijde.

Item is nogh eenen slagh in Vrieslandt geschiet en de geusen hadden de vlucht.

Item is wederom eenen slagh in Vrieslandt geschiet.

Nogh 3 a 4 kerck-dorpen, die haer tegen den Coninck hadden gestelt en met de geusen hadden aengehangen, sijn al doot geslaegen, berooft van goederen en beesten en alle dingen; en niets gespaert als de jonge kinderen van 7 en onder de 7 iaeren, die bragten sij met schepen over en sonden die Duc d'Albe, die deselve deede doopen, want sij waeren niet gedoopt.

Den 13 augusty quaemen de Spagnaerts weder te *Nederweert*, en waeren daer éenen dagh en twee nachten. Den 26 augusty quamen de Spagnaerts weder te *Nederweert* en vertrocken den 27 dito.

Item den lesten augusty quaemen 2000 hooghduijtsche te *Nederweert*, maer laegen daer niet; men droegh hun spijs en dranck tegen, te weeten: 20 tonnen bier beneffens hoender, hespen, caes, boter en wittebroot, daer sij danckbaer voor waeren, en door versoeck van die van *Nederweert* reeden sij om.

Den 4 september quaemender sommige boeven van den heer van *Megen* volck, en haelde te *Nederweert* en op sommige buijtenijen eenen roof; maer sij ioegen hun wegh maer den roof voerden sij met.

Dit volck van den heer van *Megen* en hertogh Aercken maeckten het overal seer quaelijck; sij naemen bij den huijsman al wat sij crijghen konden: peerden met de getouwen, coeijen, schapen en alle eetbaere beesten; sij dorsden alle graenen uijt in de schueren, sij naemen gelt, lijnen en wolle cle-

deren, hoe onnut sij waeren, sij voeren het met waegens wegh; maer de reghte Spagnaerts naemen geen dingen, maer aeten en droncken gerne iets goets, maer sober¹ (1).

Item den 6 september quam een partije van den heer van *Megen* sijn volck tot *Nederweert* en dorsden coren en haever uijt de schueren, en deeden het volck grooten overlast en meijnden eenen grooten roof mede te nemen; maer de *Nederweert*er legde of stelde hun daer tegen. Doen sij met goetheit niet en winnen konde, lujde sij storm en ioegen se hun dorp uit tot op den *Mildert* (2); die van *Weert* dit hoorende lujden oock al storm en de mannen liepen al daer heenen met hun geweer en riepen: *Wij willen onsen naesten bystaen en aldus niet laeten bederven; wij willen die roovers al om hals brengen en slaen al doot, dat wij krijghen kunnen.* Van dit ramour was grooten iaemer en lamentatie in de stadt; de vrouwen kreten om hunne mans en de kinders om hun vaeders, vreesende of sij aen een komende d'een dander deerelijck vermoorden soudent. Die van *Weert* daer komende en siende dat sij voor liepen, doen liepen sij alle naer tot *Ell* toe, en daer sloegen sij hun tegen een, soo datter eenen landt-kneght doot geschoten wiert en nog eenen ter doot gewont, dien braghten sij op een kerre tot *Weert* bij de broot-susters, daer hij vijf daegen lagh eer hij storf.

(1) De Spanjaard, zoo als men weet, leeft sober. Hij mengt doorgaans den wijn met water. Jenever gebruikt hij zelden. Veel drinken wordt in Spanje voor een zeer groot euvel gehouden, en eene uitdrukking van de diepste verachting luidt: »Een bezopen uitlander» Vgl. *Spanje zoo als het is.*—Zwolle 1875. p. 64, 92 en 96.

(2) *Mildert* gehucht van *Nederweert* op de grenzen der gemeenten *Grathem* en *Hunsel*.

Item sij hadden te *Nederweert* verscheijde huijslieden totter doot gewont en geslaegen en grooten overlast gedaen; een huijsman was soo geslaegen, dat hij op den thienden dagh storf.

Item in 't selve iaer den 19 September sond Duc d'Albe 150 Waelen tot *Weert* en begeerde, dat men die inlaeten souden, dat sij *Weert* en het Casteel bewaeren souden; maer de borgers vielen daer tegen, sonden wederom brieven tot Duc d'Albe, denwelcken de brieven wegh worp en wilde die niet leesen; want hij hat *Weert* overgegeven om te plunderen te vier en te sweert, omdat sij soo langh tegen hadden gehouden en sijn volck niet ingelaeten.

Item den 21 dito 's naghts ten één uure quaemen de bodens wederom, die de borgemeester en overheijt tot Duc d'Albe gesonden hadden, en brogchten de tijdingh mede, dat *Weert* tot roof, vuer en sweert was gelievert en niemant spaeren. Thien duijsent man, — vijf duijsent te peert en 5000 te voet, — en 300 pickerders of gravers met al het groot geschut, deese waeren op deese sijde *Bree* en trocken op *Weert* aen. Doen wiert al het volck in de stadt opgeweckt en de overheijt ginck op 't heere- of stadhuijs met de schutten en beraeden hun; soo beslooten sij, dat sij hun tegen rijden souden en draegen de sleutels mede. Sij haelden den capiteijn bij hun, dié bujten de poorte lagh en bidde hem, dat hij met hun soude rijden om hun te helpen; dewelcke hun raede, dat sij de Waelen, die bujten de poort laegen, eerst in souden haelen, anders derfden hij niet met hun trecken, en dat sij dan op hun knijën soude vallen en bidden om genaede.

Daer sijn sij nu toe bereijt geweest ; en haelden eerst de buijtensten in met scholtus, schepenen en borgemeesters en alle schutten. Die Waelen quaemen seer noode binnen, want sij meenden met den grooten hoop te komen plunderen en daer en boven dubbel solde of betaelingh te ontfangen, die hun beloofd was, al sij *Weert* bedorven hadden.

Item doen de poorten nu open waeren en een deel kneghten in de stadt sijnde, slooten de binnenste kneghten den grooten hoop saemen buijten, dat sij niet binnen souden komen, en hielen de stadt reyn van volck en trocken selver boven op 't slot of Casteel en naemen dit in ; maer den grooten hoop buijten de poorten waeren soo boos, dat sij niet binnen moghten komen, dat sij het met steelen en geweld seer quaelijck maeckten, daer sij laegen. Degeene die met het geschut, — sijnde 5000, — wederom moesten keeren, die waeren soo verbitterd, beeten op haere tanden en schuijmden van boosheijt als leeuwen en beeren, omdat sij te *Weert* niet hadden kunnen plunderen. Sij trocken tot *Bree* en wilden daer in ; sij begonsten voor de stadt te graeven, maer hunnen oversten was ingelaeten en die beschermde de stadt, dat hij nauwelijckx konde doen. Alsdoen vielen sij in 't Cloosterken van *Bree* en bedreven daer groote geweldenaarijen ; sij sloeghen te stucken al waer sij aanquaemen, en stolen al wat sij krijgen konden, en soghten 't eeten en bedorven dat Cloosterken sóó, dat sij niet met alle 't eeten of te drincken hadden ; 2 daegen droncken sij waeter ; maer de goede lieden broghten hun bij ; dit deden 't meestendeel de gravers, die 300 waeren. En voorts alle omliggende dorpen wierden berooft en bedorven.

Die het Casteel bewaerden was er 170 , en die gingen de stadt en straeten door , rond eeten daer sij gebletteert wierden , naer een ieders gelegentheit en naer dat sij rijck waeren éenen of 2 , 3 , 4 of 5 en 6 man ; want sij kregen quaelijck gelt , soo moest hun de stadt houden.

Hier naer sijn de legaelen van Duc d'Albe gekomen , en hebben alle het coren uijtgedorsd willen hebben , hier te *Weert* , *Nederweert* en op alle dorpen ; en het derde malder wilde sij tot *Ruremonde* gevaeren hebben , opdat den Prins van Oraniën geen spijs soude vinden , want hij overquam . Wij voeren het oock daer naer toe , soo veel als het was , en dit was geheel 't landt door geboden . Die van *Diest* en veel ander dorpen voeren het naer *Thienen* , maer het was oock geboden , dat niemant meer souden behouden als hij behoefde .

Item in deesen tijt was het aertbeyngh . Den lesten september , sijn wonderlijke teecken en gesien in de loght , en oock in october , van groot light in den Noorden , dat sijn straelen uijtschoot als gloeiende spissen en verspreide hun als voncken , die vielen neder op d'aerde , dat vreeselijck was om aen te sien . In de son is een handt gesien met een bloedigh zweert .

In 't lest van september 1568 , doen den prins van Oraniën over de Maese trock tot Duc d'Albe , doen was het waeter soo kleijn als het in menigh iaer geweest was ; sij reeden eenen geheelen dagh en nacht door de Maese en sloeghen hun leger bij Duc d'Albe sijn leger , soo dat sij van verre in elkanders leger konde sien . Sij hadden diokwijls schermutselinghen daer van wedersijde veel volck bleef . Dese attacquen waeren in october .

Den 26 october was het 's naghts groot tempeest van winden en sneeuw ; den sneeuw was niet soo groot als de schaede, die hij gedaen hadde , want de schaede was groot, besónder aen alle boomen , die niet hoogh wassen ; want die waeren allemaal gespleten en bedorven. In deesen selven maent was het op 't waeter oock groot tempeest geweest ; de zee had haer op geheven boven groote casteelen en bleef soo langhen tijt staen ; veel schepen verdroncken met veel Spagnaerts, van 's Coninckx wege gesonden tot Duc d'Albe ; veel goets met honderde coopliden quaemen aendrijven die verdroncken waeren ; de zee verhefte haer tot de wolcken.

Op Alderheijlighen-avont quam de prins van Oraniën voor *Luijck* met 12000 peerden en 20000 voetkneghten. En op St. Gelis-bergh hadden sij dat Clooster heel bedorven , en leijde hun daer in op een hoop en voorts op ander plaetsen tot drij troubben voor de stadt. Maer Duc d'Albe was hun op de handt ; hij gebode dat hun niemant soude spijser en hij deede het waeter afsluijten (1). Doen sij optrocken staecken sij in brandt het Clooster van St. Laurens en St. Gelis-bergh, die in den grondt verbrande , en voorts alle Cloosters die sij onder wegen vonden verbrande sijn volck ; hier naer hadden sij groote schermutselinghen , daer der wederzijdts veel bleef.

Item Duc d'Albe benauwde den Prins soo grootelijckx, dat hij geen spijs noch levensmiddelen concrijghen. Doen trock den Prins Vranckrijck in bij den prins van Condé , daer hij seer quaelijck bij

(1) St. Gleisberg , *Mont saint Gilles* , is een voorstad van Luik.

konde komen. Den Coninck van Vranckrijck belette dat, en sloegh Condé maghtigh veel volck af. Daernaer gaf Duc d'Albe sijn volck oorlof en legde die in de steden, de welcke die moesten houden. Den prins desgelijckx vertrock met sijn volck uijt het velt, want het was te kout.

Op St. Nicolaus-dagh begonst het te vriesen en vroor tot nieuwiaers-avond of-dagh soo scherp, datter geen kelders nogh putten onbevrosen waeren, want het was onlijdelijck coudt en scherp; doen ginckt agh daegen af, maer 't en duerde niet langh, het begonst weder soo te vriesen, dat op den 14 februarij de weversen op de spincamer quaemen, want sij konden niet weven.

Item op kersavond 1568 won de Coninck van Vranckrijck eenen grouwsaemen slagh tegen den prins Condé, denwelcken hij seer veel edellieden afsloegh.

1569 Anno 1569, tusschen kersmis en lightemis, storf mijnheer van *Hooghstraeten*, van den bruijn, in het princen leger. Sij mejnden sijn ligchaem over te brengen tot *Ceulen* om aldaer te begraeven; want sijn huijsvrouw met haere moeder en meer landtsvrouwen haer doen te *Ceulen* hielden. (1) Doen sij met dat ligchaem nu op den wegh waeren wierden sij verraeden; en Duc d'Albe sijn volck quam en versloeghen al die bij het ligchaem waeren — wel 300. En die sij niet dooden die naemen sij gevanghen en het ligchaem begroeven sij in een Clooster.

Item daeghs voor lightemis-avond trocken de Waelen op, die boven gelegen hadden; te weeten: hondert; maer daer bleefen ter noch 25 om het Casteel te

(1) Antonius de Lalain, graaf van Hoogstraeten, was gehuwd met Eleonora van Montmorency, dochter van Anna van Egmont, gravin van Horne.

bewaeren. — Binnen deese tijt hat de stadt hun in gelt gegeven 800 gulden brabb.

Item omtrent deesen tijt 1569 was alhier te *Weert* eenen pastoor met naemen heer *Lenert van Oetteren* die wel drij uuren aghter een predikten maer deede geen misse ; soo dat het volck in groote dwaelinghen en tweedragt quam. Men claegde , dat vele de geboden Godts , of godtsdiensten , of geestelijckheijt niet en aghten , nogh de goede gewoonten der heijliger kercken , nogh het H. Sacrament niet en eerden. Deese claghten sijn gekomen tot den bisschop van *Luijck*. Soo sijn den 20 meij, 's vrijdaghs voor pinxten , van *Luijck* gekomen seven groote mannen van 's bisschops wegen , ondersoeckende den pastoor daer naer. Vrouw Anna, onze vrouw van *Horne*, die overste van de kercke was, wilde dat sijn den pastoor moesten wegh doen. Daernaer is door groot bidden den pastoor wederom gekomen, die te voren te *Weert* gewoont hadde, die veel schamperheijt en onweerdigheijt heeft geleden ; maer hij was een seer deughdelijck Jonckheer en goetelijck en gedooghsaem geweest.

Item den 24 februarij quaemen de muijters — 400 — weder te *Nederweert* en laegen daer 2 naghten en 11/2 dagh. Dit was van den heer van *Megen* sijn volck.

Den 13 meert hat de Coninck van *Vranckrijk* eene groote victorije tegen den prins van *Condé* , daer hij selfs bleef met alle sijn groote edellieden en 30 trommels en 25 vendels.

Den geheelen april isser grooten Noordenwint geweest ; op belocken paeschen-naght wast soo scherp gevrosen al hat het winter geweest. — Te paeschen 8 eijer éenen stuijver.

Den 14 meij was het groote aertbevingh 's morgens ten vier uren.

Den bisschop (1) quam te *Ruremonde* in den maent van meij.

Item des Coninckx Commissaris quam, den 9 augusty, tot *Weert* en namp sijn logys bij de Paters. De borgers bedaghten hem seer quaelijck, besonder den scholtus; en lieten hem meer als 14 daegen gaen en pasten daer niet veel op; hetwelcke de stadt deerelijck besueren moest; want den 2 september quaemen de Gascogners tot *Weert* al reysigers. (2) Den 3 september quaemen de Spagnaerts door twee poorten gelijk in. Die eene partij hat te *Nederweert* twee naghten gelegen en quaemen van den *Bosch* en d'ander partije quam van *Trieght* af (3). Item die Gascogners die den 2 september inkomen waeren quaemen van *Dornick*.

Item dit volck was meer dan vijf hondert soo Gascogners als Spagnaerts, die bij malkander omtrent éenen maent laegen; maer omtrent kersemis trocken de Gascogners op, maer de Spagnaerts bleven liggen wel vier hondert.

Item op d'octave van Alderheiligen 1569, soo voerden onsen eerw. Prior heer *Rutger Van den Bosch* onsen eerw. pater *Jan van Osterwyck* wederom in sijn Clooster, die onsen pater hat geweest 22 iaeren.

Item den 3 december wiert onsen eerw. pater *Joannes van Werd* geconfirmeert tot rector.

1570 Anno 1570. Item den 4 meert quam den bisschop van *Ruremonde* hier te *Weert* en namp sijn logys

(1) Lindanus.

(2) Dat is te paard.

(3) Maastricht.

in ons Clooster. Hij wijde de kerck wederom op een nieuws, omdatter soo veel geusen begraeven laegen. Hij wijde de Minderbroeders-kerck en die van sint *Rombout* (1) en vormde alle daegen soo langh als hij te *Weert* was. (2)

Omtrent half april wast soo coudt en soo grooten sneeuw, al hat het kersemis geweest; de beesten leeden grooten honger in den stal.

Item den bisschop liet sijnen caplaen, in 't hooghtijt van paeschen, hier te *Weert*, om bieght te hooren en de H. Sacramenten te geven, te predicken, dienst te doen, den pastoor behulpsaem te zijn, en te sien hoe alle dingen souden toegaen (3); Maer daer ginck meenigh mensch tot het H. Sacrament, die groote geusen hadden geweest; sommige hadden d'handt voortgestecken, sommige de kercken afge- worpen en voortts die verleijt waeren van de quaede predicanten. Item de kinders, die van de predicanten gedoopt waeren, moesten sij in de kerck brengen, die wierden daer beleesen en ontfingen het H. Chrisma, dat haer de predicanten niet hadden gegeven, Aldus wierde daer meenighte van kinderen gebroght om beleesen te worden en oock om te doopen, die nogh niet gedoopt waeren.

Item die de H. Sacramenten niet wilden ontfangen moesten ten eeuwigen daeghe uijt de stadt vlughten, haer huijsen en goederen verlaetende, datter oock seer veel is geweest.

Daernaer isser een pardon uijtgegeven van den Prins, Coninck en Keijser: dat alle degene die hun

(1) De tegenwoordige H. Kruiskapel bulten de Molenpoort.

(2) Vgl. HAVENSUS *De Ereptione episcopatum* p. 112.

(3) Deze kapellaan was Paulus Gerard van Waelwijck, die den 23 Julij 1572, bij de verovering van Roermond door den prins van Oranje vermoord werd.

beteren wilden, genaede kregen, hoeseer sij gegeust hadden of de handen voortgesteecken, of predicanten geherberght of gehoort; het soude al vergeven sijn, bij zoo verre sij hun beteren wilden. En daer wiert eenen gesetten tijt gestelt, en soo wie hem binnen dien tijt beterde, die hat genaede, en die het niet en doen wilde moesten eeuwich vlughten.

Item den 4 augusty 1570, des naghts om één uure, begonsten soo wonderlijke teeckenen, die schrickelijck waeren om aen te sien, en het duerde tot bij vier uren. Ick heb die met mijn eijgen oogen gesien; maer het waer mij onmogelijck te vertellen of te schrijven hoe het was. In den eersten soo stegen op uijt den Noorden witte straelen, hoogh in de loght, en tussen ijder witte strael of banck stondt een swarte; dit duerde tot voor drij uuren. Daer naer wiert de geheele logt overtrocken met witte vlieghende wolcken, als of sij boven gedreven hadden; uijt die wolcken vloogh soo grooten roock gelijk uijt een roer, dat af geschoten wort, sijn roock uijtschiet; en die vloogh al soo leegh, dat men meijnde dien met de handt te raecken, en die roock vloogh soo snel d'een naer d'ander, als men d'oogen konde opslaan; soo dat dien roock langhx d'aerde dreef, als eenen claeren witten nevel. Daer naer steegh dat weder op, en die witte wolcken wierden iaeghende en vloghen als pijlen over en door een, als hadden se gevoghten in de loght, — soo dat het wonder en vremt was om aen te sien; en is onmoghelijck iemant vroet of wijs te maecken die het niet gesien heeft: — gelijk de golven der zee tegen en door een slaen. Doen dit geschiet was, omtrent drij uuren, doen wiert die loght als een

vier, iae, als eene stadt, die in vollen brandt staet, soo schoten de vlammen eijsselijckèr op, als eenighen brandt doen kan. Die beneden tegen eenigh huijs stont en opwaerts sagh, mejnde anders niet of het huijs brande aen d'ander sijde. Precies doen de clock vier uren sloegh wiert het light en men sagh het niet meer.

Item dit heb ick selver gesien, want ick waechte op de bleijck en clopten de bleijck-sustoren op en oock die in het steckhuijs waren dat sij het oock sien souden ; want het waer mij niet mogelijk te schrijven gelijk wij het saegen.

Item den Coninck van Spagniën namp des keijzers sijn ooms doghter tot eene huijsvrouw ; deese ionge coninghinne quam eerstmael te *Nimwegen* en daer beijde (1) hun Duc d'Albe met veel praght en staets om die tegen te trecken en haer soo voorts tot den Coninck in Spagniën over te senden ; daer trocken oock tegen veel graven en gravinnen, deselve was oock onse vrouw Anna van *Egmont* landtsvrouw van *Horne*, beide haere doghters, de vrouw van *Hooghstraeten* en de vrouw van *Mansvelt*. De vrouw van *Mansvelt* de Coninghinne tegen treckende bleef haestelijck doot op den waegen, daer grooten druck en rouw om was. Aldus is die Coninghinne van *Nimwegen* tot *Ceulen* gekomen, waer haer die vrouwen van *Egmont* en *Horne* te gemoet sijn gekomen, en te voet gevallen, ootmoedelijck biddende om haer landt en voor haeren soen die nogh in Spagniën gevanghen was ; dit was mijn heer van *Montendijk* Anna's soon.

(1) Beijden dat is wachtte.

Op St. Matheus-dagh 1570 wiert- door geheel Brabant geboden dien dagh en den volgende[n] Sondagh met processie te gaen, dat den Heere eenen goeden windt soude verleenen om te reijsen — gelijk het oock geschiede.

Item den 24 september ginck die Coninghinne te sloop en hat goeden Oosten windt, 5 daegen lanck, soo dat sij op 5 daegen te landt quam en op den 9^{den} dagh in haer landt. De Coninghinne had de vrouw van *Montendijk* troostelijck geweest en beloofd aen den Coninck voor haeren heer te spreekken, als of sij daer selver tegenwoordigh was. Maer eilaes ! wat wast ? Doen de Coninghinne in Spagniën quam leefde hij noch, maer den Coninck dedde hem verbrenghen op een ander plaets ; onder wegen creegh hij de coorts en schudde wel 8 uren aen een, en daer bleef hij in ; aldus quam hier de tijdingh. Hoe het met hem was weet Godt. (1)

Op Alderheijlighen-dagh s'avonts ten thien uren isser groot lijden geschiet in alle waeterlanden door grooten vervaerelijcken windt, soo dat haer de zee seer hoogh op hefte en veele landtschappen sijn ondergegaen en af gedreven. Tot *Nimwegen* heeft het een mans lenghde en één elle hoogher gestaen als het oijts gedaen hat. Tot *Antwerpen* sijn twee dijcken door gebroocken, soo dat het waeter in onse Lieve Vrouwe kerck stont ; hadden die dijcken niet doorgebroocken geheel de stadt hadde afgedreven, met den doorbreuck leeghde het water ; de voorstadt dreef af en daer geschiede onbeschrijfelijcken schaede aen alle waeren ; den olij dreef over het waeter.

(1) De heer van Montigny, die te Segovia in Spanje in hechtenis kwam, werd den 4 Maart 1570 ter dood veroordeeld en onthoofd.

Met een woort, ten is niet uijt te spreekken de elenden, die in alle waeterlanden geweest sijn, soo dat met recht de teekenen, die in augusty gesien wierden in de loght, in deesen waeter vloet vermelt is.

In december is bij of boven *Roome* een stadt versoncken met een kerck en 12 cloosters door aertbevingh; want te voren was het 12 daegen seer groote aertbevingh; ten leste verginck die stadt maer het volck was heel daer uijt gevlught en gingen in 't velt, penitencie doende dat Godt hun spaeren soude.

1587 In 't iaer 1587 den 7 Junij sijn de geusen uijt de *Langhstraet*, daer sij uijt Hollandt komende vergaedert waeren, getrocken voor het huijs van *Loon* met hun grof geschut. (1) 's Coninckx soldaten respijt vragende heeft hun niet geholpen, al bidden sij op hun knijen lijfs genaede. De capiteijns hebben sij de halsen afgesneden, de soldaeten gevanghen, de vrouwen de cleeders aen het middelijf afgesneden en soo wegh geiaeght; deese sijn met de kinders aen de handt soo ten *Bosch* aengekomen, daer sij het al schreijenden aen de borgers vertelden; dit is door verraeders geschiet. Doen trocken de geusen over 't landt tot *Boxtel*. Den heer van *Boxtel* dit hoorrende liet het de landts luyden weeten; doen trocken sij over nacht met beesten en al dat sij mede konden krijgen naer den *Bosch*. Doen sijn de geusen op de kerck gevallen en hebben die heel vernielt, behalve een beeldt van Maria dat konden sij niet vernielen; doen hebben sij op het casteel waghten gestelt. Terstondt trocken sij naer *Eindhoven* en van daer

(1) Loon op Zand. Zie SCHUTJES *Kerkel. geschiedenis van 's Bosch*, II, p. 748.

naer *Helmont* met al hun grof geschut ; maer die borgers verweerden hun sóó kloeckelijk, dat sij groote victorije hadden ; daer bleven maer twee borgers. De geusen siende, dat sij daer soo veel volckx gelaeten hadden, waeren soo boos, dat sij het in brandt schooten en staecken, want *Helmont* had het meeste stroije dack. — Dit was seer te beclaegen, want daer was coren in, om de borgers van den *Bosch* mede te spijsen. Doen den heer van *Helmont* sagh dat sijn borgers soo verbrandt waeren en deerelijck gevanghen, en de geusen tot sijn casteel quaemen, gebod hij sijnen neef het niet over te geven, want sij souden haest bijstandt krijghen. Dese neef met al die daer gevlucht waeren : priesters, geestelijckheijt, mevrouw van *Binderen*, mevrouw van *Hooghdonck* en de susteren van *Soeterbeeck* (1) met meer andere en 150 soldaeten, die van *Eindhoven* daer gevlucht waeren, sijn al te saemen seer verbaest geworden en hebben raet gehouden. Het H. Sacrament van mirackel van *Stippent* was bij hun gevlucht, dat hebben sij verheven en hun aen Godt opgedraegen ; en soo sijn sij tot den strijdt getrocken en den vijandt soo veel volck afgeslaegen, dat sij die in het vier smeten en in wijnvaeten staecken en met hun voerden, omdat niemant soude weeten hoeveel sij verloren hadde. Doen sijn sij door *Schijndel* getrocken en deden den heelen wegh langhx grooten schaede met branden ; sij naemen den pastoor mede gevanghen en oock den pastoor van *Erp*, en sleeptense langhx al die dorpen, en verbranden al die kercken soo wel als de huijsen. Op den *Dungen* was soo grooten

(1) *Binderen*, *Hooidonck* en *Zoeterbeeck* waren vrouwenkloosters bij *Helmoud*. *Stippent* is *Stiphout*, eene parochie uit de buurt.

brandt, dat het in de stadt scheen of d'een eijnde stondt te branden; geestelijck en werelijck, rijk en aerm was seer benauwt, want daer was niet meer te eeten in de stadt. Eén broot koste twee gulden. Doen wiert te *Heusden* afgelesen, dat de huijslieden broot soude komen koopen gelijk sij deden. Deese tijdingh is oock ten *Bosch* opkomen; die schaemele menschen liepen daer naer toe met spier sacken om boonen te coopen, gelijk sij deden; want hadden sij broot gecoght dat souden hun de soldaeten ont-nomen hebben op den wegh. Dit duerde van den 7 Junius tot den 21 Junius.

Doen sijn die geusen met geweld gekomen, want het Boscher velt was onder waeter tegen natuer; maer door Godts ghenckenisse tot straf onser sonden. Doen quaemen de geusen met schuijten voor die schans van *Engelen* en hebben die opgeeischt; maer 's Coninokx capiteijn en soldaeten hebben niet gewilt, maer cruijt en loot gepresenteert. Op St. Jan-baptisten-dagh maeckten de geusen een schans tegen over de *Waelen*-schans, en naer de *Pampen* oock een, en tusschen *Vlimen* oock een; soo dat sij geen hulp uijt de stadt konden krijghen. Dat maeckte de borgers seer benauwt, want sij waeren te waeter en te landt benauwende; maer eenen soldaet waeghde sijn leven, swemmende des naghts door uijt de stadt, en hunne noot te kennen gevende is wederom door geswommen met tijdingh, dat sij bijstandt souden krijghen; doen hadden sij wederom moet. Doen sondt den prins van Parma den doorlughtighen Heer van *Houteppen*. (1) Deesen tot Tilborgh gekomen sijnde, vernemende door bode over bode: den noot der

(1) De Barlaymont heer van Haultepenue.

stadt is vreesselijk met al sijn heeren en volck opgeseten, — niet tegenstaende dat sij moede gereijst waeren door honger, dorst en hitte, sijn terstondt op den vijant aen getrocken die tusschen den *Vlinsen* dijck en d'*Engelse* schans lagh. Daer hat mijnheer van *Houteppen* groote victorije; van de stadts muren liepen de borgers sien hoe den vijant naer de schepen vlughten; daer bleef er veel doot en oock gevanghen. Maer eilaes, hij bleef soo verbittert op de geusen, dat hij hun naer trock op de Maese, daar sij een brugge op hadden; en mijnheer van *Houteppen* is hun al vechtende op de brugge gevolght. De cavalerie, die uijt *Gelder* gewecken waeren bij mijnheer van *Houteppen*, met hun capiteijns vlughtede. Dit mijnheer van *Houteppen* siende wiert seer verstoord en heeft selfs aangevochten en mejnde den vijant over de Maese te volgen en soo te slaen, maer dat heeft Godt nogh niet gewilt te laeten geschieden. Hij is daer deerelijck door sijnen hals geschoten, — het loot bleef tegen den craege van sijn harnas liggen, — en viel van sijn peert, soo dat hij hem door den val meer innigh quetste, als hij aen den hals gequetst was, waer door groote droefheijt in de stadt onder geestelijck en werelijck quam. Men heeft terstondt met schuijten en pleij-booten uijtgevaeren, om sijne Excellentie en al de gequetste van 's Coninckx wegen in te haelen; dat waeren 23 capiteijns en bij de twee hondert soldaeten van de Spagnaerts, van de cavalarie en van de moffen (1) en oock gevanghen geusen, maer die waeren daer niet mede getelt. Doen den doorlughtighen heer van *Houteppen* met een bedde ten *Bosch* inquam, sagh hij de borgers soo bedruck-

(1) Moffen (dat is Duitschers).

telijck aen met doodelijcke verwe, dat die heeren haer hert vol droefheijt wiert, overmits dat groot verlies van sijnen bijstandt ; want geestelijck en werelijck had daer op betrouwt en gehoopt. Doen hebben sij hem gedraegen bij Joncker Goossen van *Brecht*, daer heeft men hem het loot uijtgesneden, wegende onder half pont, daer hij seer cranck af was. Doen seijde hij seer bedrucktelyk : Bidt voor mij, gij hebt mij eens verbeden ; magh ick weder opkomen, ik zal u vijanden vernielen, wilt het Godt den Heere. Doen sijn hem de Heeren van den *Bosch* te voet gevallen en hebben hem dat oock gebeden en of sijne Excellentie bij Godt voorsien waer soo voor het Catholijck geloof te sterfen ; wie sijne Excellentie dan daertoe voorsien soude ; doen heeft hij eenen genoemt naer het believeen van den genaedighen Heer den Prins van Parma en sijnder magistraet.

